

T.C.
KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ESKİÇAĞ'DA TRALLEİS (AYDIN) VE ÇEVRESİNİN TARİHİ
COĞRAFYASI

Hazırlayan

Rumeysa ALKOÇ

Tarih Ana Bilim Dalı

Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Esra ATCI

KARAMAN – 2024

T.C.
KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ESKİÇAĞ'DA TRALLEİS (AYDIN) VE ÇEVRESİNİN TARİHİ
COĞRAFYASI

Hazırlayan
Rumeysa ALKOÇ

Tarih Ana Bilim Dalı
Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Esra ATCI

KARAMAN – 2024

ETİK BEYAN METNİ

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Rumeysa ALKOÇ

31/01/24

ÖNSÖZ

Tezimizin konusunu, *Eskiçağ'da Tralleis (Aydın) ve Çevresinin Tarihi Coğrafyası* oluşturmaktadır. Tralleis bölgesi çok çeşitli etnik, kültürel ve ekonomik yapıya sahiptir. Tarihsel sürecin her döneminde yaşam alanı olan verimli alanların çevre düzenlemesi, söz konusu çeşitliliğin artırılması açısından önemlidir. Zaman içerisinde pek çok etnik gruba ev sahipliği yapmış olan Tralleis bölgesi, insanların geçimini sağlayacak iş imkânları sunan, dağlar, nehirler ve ovalardan oluşan verimli bir bölgedir.

Çağlar içerisinde çok sayıda medeniyetin yurdu olan Tralleis Bölgesi dağlar ve nehirler, insan yaşamının devamının sağlanması için üretim yapılan ovaları ile baştanbaşa bereket doludur. Bunun yanı sıra bölge özellikle hayvancılık için uygun olan yüksek platoları, yer altı zenginlikleri açısından önemlidir.

Tez konumun seçiminde göstermiş olduğu yardımların yanı sıra bilimsel bir çalışmanın nasıl yapılması gerektiğini bana öğreten, tezimi başından sonuna kadar büyük bir titizlikle okuyup, yapıcı eleştirileriyle tezimin şekillenmesine yardımcı olan ve çalışmam sırasında büyük emek harcayan Sayın Danışman Hocam Dr. Öğr. Üyesi Esra ATCI'ya şükranlarımı sunuyorum.

Değerli fikir, görüş ve kaynaklarını benimle paylaşan Sayın Hocam Prof. Dr. Mehmet KURT'a; tez içeriği ile ilgili görüş ve önerilerini paylaşan Sayın Hocam Prof. Dr. Hüseyin ÜRETEN'e; Lisans eğitimimden bu yana ilmi ve manevi desteğini esirgemeyen Sayın Hocam Prof. Dr. Özdemir KOÇAK'a; tezimi okuyarak önerilerde bulunup fikirlerini benimle paylaşan ve yapıcı eleştirilerde bulunan Sayın Hocam Doç. Dr. Mustafa ARSLAN'a; tezim için gerekli olan kaynakları temin etmemi sağlayan Dr. Eray KARATEKİR'e çok teşekkür ederim.

Her zaman beni motive eden geleceğe dair güzel umutlar aşıl原因an değerli arkadaşım Nur Sümeyye YALÇIN'a ve maddi manevi benden hiçbir yardımını esirgemeyen canım aileme minnettarım.

Rumeysa ALKOÇ

Karaman-2024

ÖZET

Tralleis, Antik kaynaklarda kimi zaman Karia kimi zaman da Lydia olarak geçen Anadolu'sunun ün salmış kentlerden birisidir. Kabaca tarif etmek gerekirse, Aydın ilinin Messogis dağlarının güney yamacındaki geniş ve yüksek plato üzerine mevzilenmekte olup Kent, elverişli iklimi, doğal savunması, mahsulleri ve sulak alanları nedeniyle Antik çağın en güçlü şehirlerinden birisi haline gelmiştir.

Antik çağlardan günümüze kadar pek çok insana ev sahipliği yapmıştır, etrafını verimli toprakları, iklim koşulları, suyu ve ulaşım alanlarıyla önem arz etmiştir. Tralleis Bölgesi karmaşık bir etnik yapıya sahip olmasından dolayı bu neticeyle çok çeşitli dil ve inanç faktörlerini getirmektedir. Kentin bulunduğu coğrafi konumu nedeniyle hemen tüm tarihi devirler içinde siyasi açıdan da büyük savaş ve mücadelelere sahne olmuştur. Her dönem içerisinde jeostratejik hem de jeopolitik bakımından incelenmesi önemli bir kenttir.

Anahtar Kelimeler: Tralleis, Tarihi Coğrafya, Antik Kentler, Ege Bölgesi, Aydın.

ABSTRACT

Tralleis is one of the famous cities in Ancient Anatolia sometimes referred to as Caria and sometimes as Lydia in ancient sources. Roughly speaking, it is located on a wide and high plateau on the southern slope of the Messogis Mountains of Aydın province. The city became one of the most powerful cities of ancient times due to its favorable climate, natural defenses, crops and wetlands.

It has hosted many people from ancient times to the present day, and its surroundings are important with its fertile lands, climatic conditions, water and transportation areas. Since the Tralleis Region has a complex ethnic structure, it brings a wide variety of language and belief factors. Due to its geographical location, the city has been the scene of major political wars and struggles in almost all historical periods. It is an important city to be examined in terms of geostrategy and geopolitics in every period.

Key Words: Tralleis, Historical Geography, Ancient Cities, Aegean Region, Aydın.

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN METNİ	i
ÖNSÖZ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
KISALTMALAR.....	ix
HARİTALAR LİSTESİ	x
RESİMLER LİSTESİ.....	x
1.GİRİŞ	1
1.1.Tralleis Bölgesinin Konumu	2
1.2.Araştırma Tarihçesi.....	4
2.Tralleis Bölgesinin Fiziki Coğrafyası	5
2.1. Dağlar.....	5
2.2. Ovalar	5
2.3. Akarsular ve Göller	7
2.4. İklim ve Bitki Örtüsü.....	8
3.Tralleis Bölgesinin Tarih Öncesi ve Tarihi Dönemleri.....	9
3.1.Tarih Öncesi Dönemleri	9
3.2.Tarihsel Dönemler	9
3.2.1.Hitit İmparatorluk Dönemi (MÖ 1450-1200).....	11
3.3.MÖ I. Bin Yılda Tralleis Bölgesi	14
3.3.1. MÖ I. Bin Yılda Kolonizasyon Hareketleri ve Bölgeye Etkileri.....	14
3.3.2. Lydia Krallığı	16
3.4.Tralleis Bölgesi'nde Pers Egemenliği	22
3.5. Hellenistlik ve Roma Dönemlerinde Tralleis Bölgesi	24
3.5.1.Hellenistlik Dönem.....	24
3.5.1.1.Pergamon Krallığı.....	26
3.5.2.Roma Dönemi	27
4.Tralleis ve Çevresinin Yerleşimleri	27
4.1.Amyzon	27
4.2.Antiokeia ad Meandrum	28
4.3.Alabanda.....	30
4.4.Alinda.....	30

4.5.Aprodisias	31
4.6.Didyma	31
4.7.Gergakome	31
4.8.Harpasa.....	31
4.9.Herakleia.....	32
4.10.Magnesia ad Meandrum	32
4.11.Mastaura.....	33
4.12.Miletos.....	34
4.13.Myous.....	34
4.14.Nysa.....	35
4.15.Orthosia	35
4.16.Piginda (Bargasa)	36
4.17.Priene	36
4.18.Pygela	36
5.Tralleis Bölgesi'nin Siyasi, Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Yapısı	37
5.1.Tralleis İsmi ve Bölge Halkının Kökeni.....	37
5.2. Sosyo-Ekonomik Özellikler.....	40
5.3. Dini Yapı.....	42
SONUÇ.....	44
KAYNAKÇA	44
ANTİK KAYNAKLAR.....	46
MODERN KAYNAKLAR	55
EKLER.....	56
EK-1: HARİTALAR.....	56
EK-2: RESİMLER	63

KISALTMALAR

AA: Archivum Anatolicum

ANRW: Aufstieg und Niedergang der römischen Welt

AÜDTCFD: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi

BATL: Barrington Atlas

BHC: Bulletin de Correspondance

Hellénique E.A.: Eski Ahit

JASSS: The Journal of Academic Social Science Studies

SAAB: State Archives of Assyria Bulletin

SMEA: Studi Micenei ed Egeo-Anatolici

TTK: Türk Tarih Kurumu

SMEA: Studi Micenei ed Egeo-Anatolici

TTK: Türk Tarih Kurumu

Diğer Kısaltmalar

Bkz.	bakınız
c.	cilt
dn.	dipnot
Fig.	Figür
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
s.	sayfa
S.	Sayı
vd.	ve devamı
vol.	volume

HARİTALAR LİSTESİ

Harita-1: Tralleis Bölgesi'nin Konumu

Harita-2: Aydın'daki Antik Kentleri Gösteren Harita

RESİMLER LİSTESİ

Resim-1: Tralleis Antik Kenti

Resim-2: Tabakhane Çayı

Resim-3: Dedekuyusu Höyüğü

Resim-4: Aphrodisias Antik Kenti

Resim-5: Didyma Antik Kenti

Resim-6: Nysa Antik Kenti

Resim-7: Terra Cotta Modeller

Resim-8: Dionysos Başı

1.GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

Bu çalışmada Tralleis Bölgesi'nin coğrafyası, bahsi geçen coğrafya üzerinde meydana gelen olaylar silsilesi ve üzerinde yaşayan halkın etnik, siyasi, sosyo-kültürel ve ekonomik durumu bölümler halinde ele alınmıştır. Çalışmaya göre ilk kısımda hemen her tarihi dönemin fiziki coğrafya açısından değişimlere uğrayan Tralleis Bölgesi'nin sınırları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle bölgenin sınırlarını anlatan antikçağ yazarlarının eserleri detaylı olarak incelenmiştir. Araştırılan kaynaklar içerisinde Strabon'un verdiği sınırların nispeten daha açık olması ve sonraki dönemlerde de yazarlar tarafından bu sınırlarla ilgili detaylı bilgiler verilmesi sebebiyle bu dönem temel alınmıştır. Böylelikle tarih öncesi dönemlerden Tralleis'in tüm tarihsel süreci bunun üzerinde şekillendirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda ilk aşamada bölgenin fiziki coğrafyasını oluşturan dağlar, ovalar ve nehirler ele alınmıştır. Böylece bölge hakkında ilk kez yazılı verilere ulaşabilmemiz nedeniyle Koloni Dönemi'nden itibaren fiziki coğrafya unsurlarının aldıkları isimler, zaman içerisinde bu isimlerin uğradığı değişimler ile lokalizasyon üzerine bir araştırma ortaya konulmaya çalışılmıştır. İkinci kısımda ise bu coğrafyada tarih öncesi dönemlerden başlayarak MS 395'e kadar şekillenen uygarlıkların üzerinde durulmuş ve bölgenin fiziki coğrafyasının bu uygarlıkların şekillenmesine olan etkileri anlatılmaya çalışılmıştır. Dördüncü bölümde ise Tralleis Bölgesi'nin yerleşimlerinin tarihi tek tek ele alınıp incelenmiştir. Beşinci ve son bölümde ise Tralleis'in fiziki ve beşeri coğrafyası bir bütün olarak incelenmeye çalışılmıştır.

Amaç

Tarihi devirler içerisinde Tralleis Bölgesi'nin dağları, ovaları, nehirleri özetle fiziki coğrafyasına verilen isimler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu isimler zaman içerisinde değişime uğramıştır ve bu çalışmada tarihsel süreçte bahsi geçen isim değişimleri incelenmiştir. Tralleis ve çevresindeki kentler ele alınıp tarihi süreci incelenerek kentlerin değişimleri ile birlikte fiziki ve beşeri coğrafya unsurlarının bölgenin siyasi, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel gelişimine olan etkileri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Araştırma Yöntem

Tralleis Bölgesi'nin Tarihi Coğrafyası üzerine yapılan bu çalışmada bölgenin Eskiçağ tarihindeki konumu, akarsuları, dağları, ovaları, kentleri ve yolları gibi konular araştırılmıştır. Antik kaynaklar ve arkeolojik materyaller araştırmada temel alınmıştır. Konumuzu ilgilendiren tarihi dönemlerde ise daha önce tercüme edilmiş yıllıklar ve yazıtlardan yararlanılarak bölgenin tarihi coğrafyası üzerinde ayrıntılı bir inceleme yapılmıştır. Çalışma

konusunu tarihsel coğrafyanın oluşturması nedeniyle bu konuyla ilgili bilgi veren antik yazarlar üzerinde araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda konuyla ilgili en detaylı bilgi veren ve tezin çalışma sınırını belirleyen Strabon'un Geographika adlı eseri temel kaynağı olmuştur. Antik yazarların haricinde seyyahların da eserlerine başvurulmuştur.

1.1. Tralleis Bölgesinin Konumu

Tralleis kenti 37° - 44' ve 38° - 08' kuzey enlemleri ile 27° - 23' ve 28° - 52' doğu boylamları arsasında yer almaktadır¹.

Kenti coğrafi konum olarak Ege Bölgesi'nin Asıl Ege bölümü sınırlarında yer almaktadır². Antik kaynaklar ve arkeolojik belgelere göre Tralleis, Aydın dağlarının kuzey yamaçlarındaki bir platoda kurulmuřtur³. Kentin doğu kesiminde Denizli, batısında Ege Denizi, kuzey kesiminde İzmir ve Manisa, güneyinde ise Muğla illeri yer almaktadır⁴. (Harita-1).

Strabon Tralleis'in coğrafi konumunu şu şekilde aktarmıştır:

*'Magnesia'dan sonra yol Tralleis'e ulaşır. Mesogis Dağı solda, yolun sağında, Lydia'lılar, Karia'lılar, İonia'lılar, Miletoslu'lar, Mysia'lılar ve Magnesia'nın Aiolis'lileri tarafından işgal edilen Maindros Irmağı'nın ovası bulunur. Aynı tür topoğrafya Nysa ve Antiokheia'ya kadar devam eder. Tralleis'lilerin kenti, kesik bir trapezin üzerinde, doğu tarafından tahkim edilmiş bir tepede kurulmuştur ve civarındaki bütün yerler iyi korunmuştur'*⁵.

Tralleis halkının bahsi geçen trapez üzerinde, geniş ve yüksek bir evde oturmalarının sebebi olarak kuzeyde Aydın Dağları'nın doğu-batı uzantısına ve Menderes nehrinin suladığı verimli topraklar olan Menderes Ovası'na hâkim olması önemli bir rol oynamıştır. Böylece kent Aydın Dağları'nın saęladığđ doğal savunma ovalarını kontrol edebilmiřtir⁶.

Strabon'a göre Thrakialı bir kavim olarak bilinen Traller ve Argoslular tarafından Dor göçlerinden sonra kurulan kent, Tralleis adınının da buradan geldiğini ifade etmektedir⁷. Ayrıca kentin adının Tralla ve Thiba adlı Amazon'dan geldiği söylentisi de mevcuttur⁸. Kentin en erken tarihlenen adına Ksenophon'un *Anabasis*⁹ ve *Hellenikası*'nda¹⁰ Tralli olarak

¹ Uğur, 2003:4.

² Akbaş – Koday,2016: 61.

³ Dinç, 2019: 14

⁴ Uğur,2003: 42.

⁵ Strab. XIV. 1.42.

⁶ Dinç,1998:206.

⁷ Strabon, XIV.1.42.

⁸ Rayet –Thomas, 1877:62.

⁹ Ksen.,Anab. I. 4.8.

rastlanmaktayız¹¹

1.2. Araştırma Tarihçesi

Tralleis kentinde ilk çalışmalar 19. yy'a kadar uzanmaktadır ve çalışmalar Batılı seyyahlar aracılığıyla gerçekleştirmiştir. Seyyahlar kentteki kalıntıları tespit etmeye çalışırken mesafe haritalarının düzensizliğiyle zorluk çekmişlerdir bu sebeple de Güzelhisar'ı Menderes ve Nysa'nın Magnesia'sı olarak adlandırmışlardır¹². Başta Pococke olmak üzere ilk gezginler, kentin kalıntıları arasında Tralleis'in adının geçtiği yazıtlar tespit edilmiş ancak pek ilgi görmemiştir¹³. Bir süre geçtikten sonra kente gelen Fellows, Tralleis kentindeki yapılarda çok sayıda antik malzemenin kullanıldığına dikkat çekerek halkın Üç Gözler olarak adlandırdığı ve bugün hala daha sağlam olan üç kemerli yapının saray veya gymnasium'a ait olabileceğini ifade etmiştir. Kent hakkındaki en detaylı çalışmalar gerçekleştirenler O. Rayet ve A. Thomas'tır. Çalışmaları, Tralleis'in tarihçesini ve kent hakkındaki tüm antik kaynakları içermektedir¹⁴ (Resim-1).

Kentte gerçekleşen ilk resmi kazılar ise Von Kaufmann'ın başkanlığında Alman Orient-Komitesi üyelerinden olan C.Humann ve W. Dörpfeld tarafından 1888 yılında gerçekleştirilmiştir¹⁵.

Tralleis kentinde 1899 yılında meydana gelen büyük bir depremin gerçekleşmesiyle Osmanlı Devleti depremden zarar gören binaların onarımı için Tralleis'ten taşların ve mermerlerin alınmasına müsaade etmiştir. Alınan eserlerin Müze-i Hümayuna teslimiyle buluntuları incelemesi için müze görevlileri tarafından Edhem Bey, kentte araştırmalar yapmak ve gerektiği takdirde kazı yapmak üzere Tralleis kentine görevlendirilmiştir¹⁶.

Uzunca bir müddetten sonra Aydın Müze Müdürlüğü başkanlığında Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Dr. Öğr. Üyesi Rafet Dinç'in danışmanlığı ile 1996'da başlayan kazı çalışmaları 2002 yılına kadar devam etmiştir¹⁷.

---

¹⁰ Ksen., Hell. III. 12.19

¹¹ Saraçoğlu, 2018:370.

¹² Texier, 2002:100.

¹³ Texier, 2002:101.

¹⁴ Özgan,1986:9.

¹⁵ Humann – Dörpfeld, 1893:395-413.

¹⁶ Özgan, 1986:11.

¹⁷ Dinç, 1998:236; Dinç – Özkan, 2000:26-43.

Kentteki kazı çalışmalarına bir müddet ara verilmesinin ardından 2006-2008 yılları aralığında Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Abdullah Yaylalı başkanlığındaki çalışmalar gerçekleştirilmiştir¹⁸.

Aydın Müzesi Müdürlüğü başkanlığında 2012-2016 yılları arasında yeniden başlayan kazı çalışmaları Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Öğr. Üyesi Prof. Dr. Aslı Saraçoğlu danışmanlığında yapılmıştır¹⁹. Bununla birlikte devam eden kazı çalışmaları, 2017-2021 yılları aralığında Erzurum Atatürk Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Nurettin Öztürk'ün danışmanlığında yürütülmüştür²⁰.

2022 yılından itibaren Aydın Müzesi Müdürlüğü başkanlığındaki kazı çalışmaları Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Öğr. Üyesi Prof. Dr. Murat Çekilmez'in danışmanlığında süregelmektedir²¹.

2. Tralleis Bölgesinin Fiziki Coğrafyası

2.1. Dağlar

Tralleis bölgesi yüzey şekilleri bakımından sık dağ kütleleri ile kaplıdır²². Kentin kuzeyinde doğu-batı doğrultusunda uzanan dağ silsilesi yer almakta olup antik adıyla Messogis günümüz kullanımı ile Aydın Dağları olarak bilinen dağ kütlesi 1831 m yüksekliğindeki, Kaistros (Küçük Menderes) ve Maiandros (Büyük Menderes) ovalarını birbirinden ayırmaktadır²³.

Bahsi geçen dağ silsilesi, benzer büyüklükte ve yükseklikte dağlardan meydana gelmektedir²⁴. Bunlar: Malgaç Emir (1349m), Beydağ (1575m), Karlık Dağ (1675m), Karadağ (1390m), Dela Dağ (1310m), Oyuk Dağ (1479m).

Kentin güneyinde doğu-batı doğrultusunda uzanan Mentеше Dağları (1892m) daha batıda Akçay ve Karacasu vadileri arasına konumlanan Karıncalı Dağı (1703m) ve ilerisinde Madran Dağı (1792m) yükselir²⁵. Madran dağının daha batısındaki Bafa gölü ve Milas ovasıyla ayrılan antik dönem adıyla Latmos modern adıyla Beşparmak Dağı (1350m) yer

---

¹⁸ Yaylalı, 2008:561-566.

¹⁹ Yener – Saraçoğlu, 2012:52-61.

²⁰ Akkan – Öztürk – Karaosmanoğlu, 2019:173-184.

²¹ Ertuğrul, 2023:13.

²² Özer, 2007: 11.

²³ Sevin, 2001:110.

²⁴ Aşıcı, 2013:14.

²⁵ Darkot –Tuncel, 1978: 15.

almaktadır²⁶. Bahsi geçen dağ Antik dönem içerisinde Karia ve Ionia'nın sınırını meydana getirmesiyle önemlidir, günümüzde ise dağın bir kısmı Aydın'da bir kısmı da Muğla'da bulunmaktadır²⁷. Dağ kütleinin tarihi de erken dönemlere kadar dayanmakta olup bu durumun kanıtı dağın etrafında bulunan MÖ 6- 5. binyıla tarihlenen Prehistorik kaya resimleridir²⁸. İlaveten Vitruvius'a göre Latmos dağı etrafında mermer üretimi yapan bir maden ocağının varlığı söz konusudur ve Didyma Apollon Tapınağının mermerleri de buradan çıkarılmıştır.²⁹

Bölgedeki bir diğer yükselti ise Antik dönem adıyla Mykale olarak bilinen günümüzde Samsun dağları ve Dilek yarımadası olarak bilinen Kuşadası ile Söke ilçesi sınırları içerisinde bulunan 1237 m yüksekliğindeki dağ bölgenin özel ve önemli yükseltileri arasında yer almaktadır³⁰.

1.3. Tralleis Bölgesi'nin Ovaları

Tralleis bölgesi Büyük Menderes nehrinin meydana getirdiği verimli ve irili ufaklı ovalara sahiptir. Bahsi geçen düzlükler arasında Ege Bölgesi'nde, en geniş yüzeye sahip olan Büyük Menderes ovası bulunmaktadır³¹. Ovanın tabanı kalın alüvyon tabakasıyla kaplı olup, genişliği doğudan batıya doğru yükselmektedir³². Kuzeyde Aydın Dağları ile kesintisiz bir şekilde uzayan Menderes ovası, Menteşe bölgesinin dağ kenarları güneyde Büyük-Menderes Ovası'nı birleştiren güneydoğu-kuzeybatı uzanımlı düzlükler Karacasu, Bozdoğan ve Çine³³ Ovaları tarafından kesintiye uğramaktadır³⁴.

Tralleis bölgesi için önem arz eden bir diğer düzlük Söke Ovasıdır. Bahsi geçen Ova'da ağırlıklı olarak pamuk, tütün susam ekimi yapılmıştır³⁵.

1.4. Tralleis Bölgesi'nin Gölleri ve Akarsuları

Medeniyet tarihi boyunca insanların suya yakın yerlerde yaşamayı tercih ettiği bilinmektedir. İnsan yaşamının devamında oldukça önemli bir rol oynayan su, Tralleis bölgesindeki büyük nehirlerin getirdiği alüvyonlar sayesinde verimli ovaların oluşmasına

²⁶ Darkot – Tuncel, 1978:117.

²⁷ Peschlow – Bindokat, 2006:13.

²⁸ Peschlow – Bindokat, 2006:13.

²⁹ Vitruvius, 10.2.11.

³⁰ Ateşlier – Erön, 2023:67.

³¹ Özer, 2007:10; Darkot – Tuncel, 1978: 15.

³² Sevin, 2001:110.

³³ Çine Çayı'nın vadisinde lokalize olunmaktadır ve kalınlığı 8-20 m arasında farklılık gösteren kil, kum ve çakıl karışımı alüvyondan oluşmaktadır. Büyük Menderes Nehri havzasının arazi kullanımı Özdemir, 2005: 20.

³⁴ Darkot-Tuncel, 1978: 15.

³⁵ Darkot-Tuncel, 1978:115.

olanak sağlamıştır. Böylece insanlar birim alandan daha fazla ve daha kaliteli ürün elde etmişlerdir. Bu ürün hem iç pazarın talebini karşılamış hem de üretimi fazla olanlar ihracat edilerek yeni bir gelir kaynağı yaratmıştır. Bu durum, Tralleis'in de dâhil olduğu bölgedeki liman kentlerinin konsolidasyonuna katkıda bulunarak, kıyı kentlerinin aktif ticari bölgelere dönüşmesinde önemli rol oynamıştır³⁶. Coğrafi konumu nedeniyle tarihin akışında çok önemli bir yer tutan Tralleis sakinlerinin su ihtiyaçları Aydın Dağları'ndan doğan Thebaiton³⁷ ve Eudon (Tabakhane deresi)³⁸ (Resim-2) gibi akarsular tarafından karşılanmıştır. Bu bağlamda Tralleis, uygun iklim koşulları ve verimli toprakları sayesinde antik çağın güçlü kentlerinden biri haline gelmiştir³⁹. Bu bağlamda Tralleis, uygun iklim koşulları ve verimli toprakları sayesinde antik çağın güçlü kentlerinden biri haline gelmiştir⁴⁰. Bölge akarsu açısından zengin olmasa da bölgedeki en önemli akarsu kaynağı Phrygia bölgesinden çıkan Bafa gölüne dökülen Büyük Menderes'tir. Antik kaynaklarda Maiandros⁴¹ adıyla bahsedilen nehir, Hitit çivi yazılı kayıtlarında Šeha⁴² olarak geçmektedir. Günümüzde Büyük Menderes olarak isimlendirilen bu nehir, Ege Bölgesi'nde yer alan, zengin su kaynakları sayesinde geçtiği toprakların şekillenmesine ve sulanmasına yardımcı olarak insan faaliyetinin önemli bir parçası haline gelmiştir⁴³. Maiandros kelimesinin genel anlamını nehrin akış hızı ve coğrafyasının nehir yatağı ile eşit olması nedeniyle nehir yatağında kıvrılarak akması nedeniyle "kıvrım" olarak ifade edebiliriz⁴⁴. Strabon nehrin akışını ve anlamını şu şekilde açıklamaktadır:

*“Buradaki akıntısı o kadar kıvrımlıdır ki, bu derecede kıvrımlı olan her şeye Maiandros’lamak adı verilir..”*⁴⁵.

Büyük Menderes, günümüzde Ege Bölgesi'nin en uzun nehri olup, 25.000 km² alan üzerinde yol alıp Bafa gölünden denize dökülmektedir ve nehir, Phrygia yakınlarında yer alan Kelainai (Dinar) yerleşiminden doğmaktadır⁴⁶. Doğu-batı uzantısındaki Maiandros güneyden

³⁶ Unwin, 2017:10.

³⁷ İkizdere, Antik adı ile *Thebaiton* olarak adlandırılmaktadır. Tralleis'in İncirliova ilçesine yaklaşık 7 km uzaklıkta lokalize olunmaktadır. Bkz. Dinç, 2001:13.

³⁸ Antik adıyla Eudon olarak tanımlanan ve günümüzde Tabakhane Çayı olarak bilinen *Eudon* oluşum olarak Ambarcık Köyü civarında deniz seviyesinden 1457 m yükseklikteki Aydın Dağı'nın Elmasırt eteklerinden çıkan derelerin birleşmesiyle oluşmuş bir akarsudur. Bkz. Dinç, 2003: 13.

³⁹ Dinç, 2001:1.

⁴⁰ Dinç, 2002:1.

⁴¹ Strab., IV.108.

⁴² Sevin: 2003:8.

⁴³ Kınacı, 2020:125.

⁴⁴ Tokgöz, 2011:3.

⁴⁵ Strab., XII, 15, 17.

⁴⁶ Herodotos, I, 26.

kuzeye doğru akış gösterir ve doğudan batıya doğru Morsynos (Dandalas)⁴⁷, Harpasos (Akçay)⁴⁸ ve Marsyas(Çine)⁴⁹ olmak üzere üç ana koldan beslenmektedir. Sözü edilen bu kollar dışında Mastaura kenti yakınlarındaki Khyrsoaras (Sekendere)⁵⁰, Tralleis bölgesindeki Eudon ve onun küçük kolu olan Thebaites gibi küçük dereler de bölgede yer almaktadır⁵¹.

Antik kaynaklar arasında Büyük Menderes Nehri hakkında detaylı bilgiler veren Strabon, nehrin akışı ve yatağından, termal sulara ve çevre kasabalara olan etkilerinden şöyle bahseder:

''Karura, Phrygia'yla Karia arasında bir sınır meydana getirir. Burası bir köydür. Burada hanlar ve bazıları Maiandros dolaylarındaki bütün toprakların depremin etkisi altında olduğunu ve iç kısımlara kadar hem ateş hem de su tarafından oyulduğunu, bu nedenle ovalarda başlayan bu durumun Kharonion'lar ülkesine kadar uzandığını söyleyebilirim. Bunlardan Hierapolis'teki, Nysa yöresinde Akharaka'daki ve Magnesia'yla Myous yakınındaki Kharonion'ları kastediyorum. Gerçekten toprak gevrek, kolay ufalanabilen cinstendi, aynı zamanda tuzlarla dolu olup kolay yanabilirdi ve belki de bu nedenlerden ırmağın akıntısı sık sık yönünü değiştirdiğinden, Maiandros kıvrılarak akmaktadır. Irmak çeşitli zamanlarda, kıyının çeşitli kısımlarına alüvyon yığmakla beraber sel toprağının bir kısmını da açık denize sürükler. Gerçekte, kırk stadion uzunluğundaki sel toprağı yığınları evvelce deniz kıyısında olan Priene'yi iç kent yapmıştır''⁵².

Büyük Menderes, Strabon'un bahsettiği olumsuz etkilerinin yanı sıra Antikçağ'da bölge insanının yaşamı için büyük öneme sahiptir. Bölge halkına bereket getirdiği için insanlar nehir adına kendilerini feda etmişlerdir⁵³. Büyük Menderes Nehri'nin yatağında zikzaklar oluşturması ve alana göre farklı akış hızlarına sahip olması, antik çağda nehir ulaşımını belirli bir mesafelerde sınırlamıştır⁵⁴.

Büyük Menderes Nehri'nin güneydoğusunda Menteşe dağlarının içine sokulmuş bir tatlı su kalıntısı Bafa gölü yer almaktadır. Göl, yaklaşık 60 km² alana yayılan ve maksimum

⁴⁷ Büyük Menderes'in güneye akan kolları arasındaki en önemli kolu olan Antik dönem adıyla Morsynos, Plinius tarafından *Orsinus* olarak isimlendirilmiştir. Modern adı Dandalas/Geyre nehri bir sel gibi çoşkun bir hızla akmaktadır ve Menderes Antiokheası'nın yakınından geçmektedir. Bkz. Plinius, *Nat. Hist.* V: XXII. 108.

⁴⁸ Bugünkü adıyla Akçay Antik dönem adıyla Harpasos, Büyük Menderes Nehri'nin güney kolunun ortasında yer almaktadır. Tavas Platosu'nun dağlık kesimlerinden kaynağını alan Harpasos çayı, Maiandros nehri kuzeye dönmeden önce, güneybatı ve güney yönünde büyük bir hacimle akmaktadır. Bkz. Marchese, 1836:61

⁴⁹ Bugün Çine Çayı olarak bilinen Marsyas, deniz seviyesinden 950 m yükseklikte yer almaktadır. Bkz. Thonemann, 2011: 61.

⁵⁰ Halkın "Mastavra Çayı" olarak adlandırdığı Büyük Menderes Nehri'nin kuzey kollarından birisi olan Aydın dağlarının eteklerinden akan bir çaydır. Bkz. Akkurnaz, 2018:100.

⁵¹ Sevin: 2003:111.

⁵² Strabon, XII.15.

⁵³ Thonemann, 2011: 61.

⁵⁴ Kınacı, 2020:133.

25 m derinliğe sahiptir. Bafa Gölü'nün bugünkü adı, gölün doğu kıyısındaki Bafa (bugünkü Çamiçi) köyünden gelmektedir⁵⁵. Bahsi geçen su kaynağı yaklaşık 9 km uzunluğunda ve 3.2 km genişliğindedir. Strabon, Bafa Gölü'nü antik bir koy olan Latmikos Kolpos'un acı kalıntıları olarak tanımlar⁵⁶. Gölün kökeninin Pleistosen dönemden erken Holosen döneme kadar yeryüzünde suların yükselmesiyle oluşan bir deniz olduğu biliniyor. MÖ 4. yüzyılın sonlarından 3. yüzyılın başlarına değin Bafa Gölü'nün güney kıyısındaki İon kentinden kutsal alana, mermer vapurundan Didyma tapınağına ve taş ocaklarına kadar bir deniz ağı kurulduğuna dair kanıtlar bulunmaktadır⁵⁷. Göl, balık türlerinin çeşitliliğı sayesinde halka fayda sağlamış ve aynı zamanda bölgedeki balıkçılığın gelişmesine de katkıda bulunmuştur⁵⁸.

Diğere bir tatlı su kaynağı olarak Strabon'un da bahsettiğı Azap Gölü, antik adı bilinmemekle birlikte Myus yakınlarında bir koydan oluşmaktadır⁵⁹.

2.4. İklim ve Bitki Örtüsü

Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliğı yapan bölgede, Akdeniz iklimi hüküm sürdüremektedir. Bahsi geçen iklime adapte olan (Mediterran karakterli) bitki örtüsü geniş bir dağılım göstermektedir⁶⁰. Ege Bölgesi, genel olarak yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlı olarak tanımlanan Akdeniz ikliminin etkisi altında olup Tralleis bölgesi ise yazın tropik hava kütlelerinin, kışın ise kutup hava kütlelerinin etkisi altındadır⁶¹.

Aydın hava verileri sonucuna göre yıllık ortalama sıcaklık 17.7 C'dir. Yıllık yağış miktarı ise 618,4 mm'dir. Yazları sıcak ve kurak, kışları ise ılık ve yağışlı geçmektedir⁶².

Aydın ilinde iklim koşulları bitki örtüsünün gelişmesine olanak sağlamaktadır. Bu bölgenin doğal bitki örtüsü ovalardan dağlara kadar farklı aşamalarda gerçekleşmektedir. Takriben 500-600 metreye kadar olan yamaçlar yaprak döken bitkilerle kaplıdır⁶³. Zira makinin bulunduğu bölgede kış ayları nispeten ılıman geçmektedir. Deniz kıyısından uzaklaştıkça maki formasyonundaki ağaçların nesli tükenmektedir. Akdeniz bölgesinin kozalaklı ağaçları haricinde bu kuşak dâhilinde yaklaşık 800-1000 m Kızılcım ağaçları da varlığını göstermektedir. Bahsi geçen ikincil kuşağın üzerinde takriben 1000 ile 1600-1700 m

---

⁵⁵ Herda, 2019: 19.

⁵⁶ Strabon., XII:14.18.

⁵⁷ Peschlow – Bindokat, 1981: 210-211.

⁵⁸ Tokgöz, 2011: 13.

⁵⁹ Herda, 2019:19.

⁶⁰ Darkot – Tuncel,1978: 36.

⁶¹ Göney,1975:57.

⁶² Akbaş – Koday, 2016:57; Darkot – Tuncel, 1978:15.

⁶³ Akbaş – Koday, 2016:57.

içinde Karaçam yetişmektedir⁶⁴.

Sonuç olarak, iklim, toprak ve topoğrafya ve diğer koşulların uygunluğu tarıma dayalı bir medeniyetin oluşmasına olanak sağlamıştır. Halen Aydın İlinde yaşamını devam ettiren halkın önemli bir kısmı geçimini doğrudan veya dolaylı olarak tarımdan sağlamaktadır. Yetiştirilen mahsullerin çeşitli olmasıyla bölgedeki tarım açısından en önemli coğrafi özelliklerden birisidir. Bahsedilen bölgede sıcak, ılıman ve soğuk iklimlerde yetişen birçok ürün bulunmaktadır. Bölgenin birçok yerinde birlikte yetiştirilebildiği gibi, bir yıl içerisinde yetiştirilip başka bir yılda da hasat edilebilir⁶⁵.

3. Tralleis Bölgesinin Tarih Öncesi ve Tarihi Dönemleri

3.1. Tarih Öncesi Dönemleri

Tarih öncesi olarak bilinen zaman dilimi insanlık tarihinin en uzun dönemini içermektedir⁶⁶. Anadolu coğrafyasında bilinen ilk insan yapımı alet ve silahlar Paleolitik (MÖ 1 milyon-15.000) döneme kadar uzanmaktadır. Bu dönemde insanlar farklı iklim koşullarında yaşamlarını sürdürmeye çalışmış ve geniş coğrafyalara yayılmışlardır. Başlangıçta mağaralarda ve yer altı barınaklarında, daha sonra ise hayvan derilerinden yapılmış ilkel barınaklarda yaşamlarını devam ettirdiler⁶⁷. Bahsi geçen dönem ise kendi içerisinde Alt, Orta ve Üst Paleolitik olmak üzere üç evreye ayrılmaktadır⁶⁸.

Tralleis Bölgesi'nde Alt Paleolitik döneme ait olduğu varsayılan Çine'nin Kızıldaş köyü yakınlarında gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında bakır aletler bulundu⁶⁹.

Tralleis Bölgesi'nde Kalkolitik Dönem (MÖ 5500-3000) yerleşimleri Aphrodisias kenti yakınlarında tespit edilen Pekmez Höyük ve Akropol Tepesi höyüğüdür. Bahsi geçen höyüklerde yerleşimin MÖ 4500 yıllarında başladığı tespit edilmiştir⁷⁰. Bölgenin bir diğer Kalkolitik yerleşimini ise Çine Tepecik Höyük oluşturmaktadır⁷¹.

Erken Tunç Çağı'nın (MÖ 3000-2000) başlangıcında insanlık tarihi, insanın diğer dönemlerde edindiği bilgi birikiminin ardından birçok yeniliği beraberinde getiren, devrim niteliğinde sayılabilecek yeni bir çağın açılışını yapan yeni bir aşamaya girmiştir⁷². Tralleis Bölgesinde de Tunç Çağı ile yeni bir dönem başlamıştır⁷³. Bölgede yapılan arkeolojik

---

⁶⁴ Göney, 1975:219-222.

⁶⁵ Akbaş – Koday, 2016:57.

⁶⁶ Bulut, 2018: 27.

⁶⁷ Sevin, 2003:17.

⁶⁸ Kınal, 1991:10; Sevin, 2003:8.

⁶⁹ Kınal, 1991:10; Sevin, 2003:8.

⁷⁰ Dinç, 2001: 23.

⁷¹ Günel, 2021:381; Akurgal, 2005:8.

⁷² Akurgal, 1995: 11-12.

⁷³ Dinç, 2001:23.

çalışmaların sonuçlarına göre Tunç Çağı yerleşimlerini, Ege kıyısına yakın dağlık alanda yer alan Çatalkaya, Büyük Menderes ovası yakınında yer alan Bahçetepe ve son olarak Dedekuyusu önemli yerleşimleri oluşturmaktadır⁷⁴(Resim-3). Çine Tepecik Höyük'te yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda da Orta Tunç Çağı (II) kültür katmanının izlerine rastlanmış olup, Tepecik Höyük bu bölgedeki konumu nedeniyle önemli bir tarih öncesi yerleşim yeridir⁷⁵.

3.2. Tarihsel Dönemler

3.2.1. Hitit İmparatorluğu Dönemi (MÖ 1450-1200)

MÖ 1450-1400 yılları arasında Hititliler siyasi yönden giderek daha aktif bir güç haline geldi ve bu neticeyle de imparatorluk özelliklerini kazanmaya başladılar. İlk olarak Anadolu topraklarında merkezi bir güç olarak kurulan Hitit egemenliğinin toprakları geniş bir alana yayılmaktadır⁷⁶.

Muwatalli'nin öldürülmesi Hitit tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilir. Bu dönemde Suriye ve Batı Anadolu'ya yapılan bir dizi Hitit askeri seferi, Hititleri Bronz Çağı krallıkları ile doğrudan çatışmaya girmesiyle bu süreç Hitit İmparatorluğu'nun oluşumuna doğru evrilmiştir⁷⁷. Bu dönem taht mücadelesi ile başlamıştır ve I. Muwatalli'nin ölümü yüksek rütbeli memur olan Himilu ve Kantuzili tarafından olmuştur. Bu sebeple kronolojik olarak çok tartışmalı bir saltanat dönemi başlamıştır⁷⁸. I. Muwatalli'nin ardından I. Arnuwanda (MÖ 1400-1380) tahta çıkmıştır. Bu döneme ait mektuplarda Tralleis ve yakın çevresindeki kentlerden bazılarının adları geçmektedir: Apasa (Ephesos), Atriya (Tralleis), Iyalanda (Alinda), Walivanda (Alabanda) ve Milewata (Miletos)'dır⁷⁹. I. Arnuwanda batı sorunları haricinde Halep ve Mitanni vilayetlerindeki saldırıları yenmesine rağmen ölümünden sonra Hititler yeniden gerileme dönemine girerek toprakları çoğunu kaybetmişlerdir hatta Hititlerin başkenti Hattuša işgal edilmiştir⁸⁰.

I.Şuppilulima'nın (MÖ 1355-1322) tahta geçmesiyle Hititler kaybettikleri eski ihtişamı geri kazanmışlardır. I.Şuppilulima, hükümdarlığı döneminde Mısır'a meydan okuyan yetenekli bir savaşçı ve politikacı olarak bilinmekteydi. Muhtemelen I.Şuppilulima'nın ölümü Mısırlı köleler tarafından ülkeye getirilen vebadan kaynaklanmaktadır. I.Şuppilulima'nın ardından Hitit tahtına MÖ 1322'de aynı babası gibi vebadan hayatını yitiren en büyük oğlu II.

⁷⁴ Günel, 2003:55.

⁷⁵ Günel, 2021:129.

⁷⁶ Bulut, 2018:49-50.

⁷⁷ Breyce, 2005:121.

⁷⁸ Otten, 1987:28-32;Breyce, 2005:114-115.

⁷⁹ Dinç, 2001:23.

⁸⁰ Ünal, 2002:76.

Arnuwanda (MÖ 1322-1321) geçmiştir. Ancak taht, II. Arnuwanda'nın küçük kardeşi II. Murşili (MÖ 1321-1295) tarafından işgal edilmiştir. Kral genç olmasına rağmen tecrübesiz değildi. II. Murşili saltanatının ilk iki yılında Kaşkaları yenilgiye uğratarak krallığın kuzey sınırını güvence altına almayı başardı⁸¹. II. Murşili Hititleri müttefiklerinden ayırmaya çalışırken Batı'daki en büyük rakibi Arzawa kralı Uhhaziti ile savaşmak zorunda kalmıştır ve II. Murşili daha sonra Miletos olarak bilinen Millawanda adlı bir kasabaya da saldırmıştır⁸².

II. Murşili'den sonra MÖ 1295'ten 1272'ye kadar hüküm süren en büyük oğlu II. Muwatalli tahtta varlık göstermiştir. II. Muwatalli, başkenti Hattuşa'dan Tarhuntašša adını verdiği bir kente taşımıştır. Kralın başkenti neden taşındığı bilinmemektedir⁸³.

II. Muwatalli'nin saltanatı döneminde MÖ 1274 Kadeş Savaşı'nda Hititler ve II. Ramses arasında gerçekleşen daha sonra tarihte Kadeş Barışı olarak anılacak bir barış antlaşması imzalamışlar ancak barış gerçekleşmeden II. Muwatalli MÖ 1274'de ölmüş ve yerine oğlu Urhi-Teşup (III. Murşili) tahta çıkmıştır. Ancak amcası III. Hattuşili, Urhi-Teşup'un krallığını tanımayarak onu sürgüne göndermiştir. Böylelikle Hitit İmparatorluğu'nun yeni kralı olan III. Hattuşili'nin hükümdarlığı boyunca ülkede barış, huzur hakim olmuş ve imar dönemi başlamıştır⁸⁴.

III. Hattuşili, Tawagalawa metninden öğrendiğimize göre, MÖ 1250 yılında Ahhiyawa kralına karşı Millawanda'ya (Miletos) bir sefer gerçekleştirilmiş ve kral bu sefere Atriya, Waliwanda ve Iyalanda yolları üzerinden gitmiştir⁸⁵.

Hitit İmparatorluğu'nun bilinen son kralı IV. Tuthalia'nın oğlu II. Şuppilulima'dır. MÖ 1207 ile 1178 yılları arasında hüküm sürmüş olan kral Kıbrıslılara karşı denizde gerçekleştirilen bir muharebede liderliği ile dikkat çekmiştir. Tarihçiler bu olayı deniz yenilgisinin belgelenmiş en eski örneği olarak görmüşlerdir⁸⁶.

II. Şuppilulima, Hitit İmparatorluğu'nun çöküşüne işaret eden bir kararla seleflerinin burayı başkent olarak yeniden kurma çabalarına rağmen Hattuşa'yı terk etmeyi seçmiştir. Kralın bu eyleminin sonucu İmparatorluğun sonunun gelmesine sebep olmuştur. Hattuşa MÖ 1180 civarlarında Kaşkalar ve Phrygler tarafından bir saldırıyla kent harap edilmiştir. Hitit'in zayıflamasını fırsat bilen düşmanları, bu fırsatı değerlendirerek Hitit topraklarını yağmalamışlardır. Asurluların ise Hitit topraklarının çoğunun kontrolünü kısa süreliğine ele

---

⁸¹ Akurgal, 2005:166.

⁸² Alparslan, 2006:53; Akurgal, 2005:166.

⁸³ Ünal, 2002:80.

⁸⁴ Dinç, 2001:28.

⁸⁵ Garstang – Gurney, 1959:79.

⁸⁶ Dinç, 2001:28.

geçirmeleriyle Hitit İmparatorluğu'nun fiilen sonunun gelmelerine sebebiyet vermişlerdir⁸⁷.

Bu olayın yaşandığı zamanlarda Anadolu MÖ 1200 yıllarında meydana gelen ve ‘‘Deniz Kavimleri’’ olarak bilinen Batıdan gelen büyük göç hareketlerine maruz kalmıştır. Yunanistan'dan Anadolu'ya ve hatta Mısır'a kadar uzanan bölgeler istilaya uğramışlar ve talan edilmiştir. Anadolu'nun genelinde olduğu gibi Tralleis ve çevresinin de bu dönem içerisindeki arkeolojik kayıtları sessiz kalmakta ve bu döneme de ‘‘Karanlık Çağ’’ adı verilmektedir⁸⁸.

3.3. MÖ I. Bin Yılda Tralleis Bölgesi

3.3.1. MÖ I. Bin Yılda Kolonizasyon Hareketleri ve Bölgeye Etkileri

MÖ 1600'lerde Yunanlılar ile başlayan yakın ilişkileri Batı Anadolu'da MÖ 1000-1100 yıllarında arasında giderek güçlenmeye başlamıştır. Bu dönem de kendi kabuğuna sığmayan Yunanlıların Akdeniz, Ege, Karadeniz, Kuzey Suriye ve Biblos'a uzanarak Fenikeliler'in de desteğiyle denizaşırı kolonizasyon hareketine giriştikleri görülmektedir⁸⁹. Bu dönem ‘‘Kolonizasyon Dönemi’’ olarak adlandırılmakta ve içerisinde en çok koloni kuran kentler arasında Korinth ve Miletos gelmektedir⁹⁰.

Kıta Yunanistan'ın doğu bölgelerinde ticaret ve sanayinin gelişmesiyle Yunanlılar, ham madde elde etmek ve üretimi yapılan ürünler için yeni pazarlar bulmak amacıyla uygun yerlerde koloniler kurmaya çalışmışlardır⁹¹.

MÖ I. Bin yılın ilk yarısından itibaren Anadolu'da da bir dizi koloniden oluşan bir şehir devleti ortaya çıkmıştır. Anadolu'nun yerli halkları olarak adlandırılan Lydialılar, Kariatlılar ve Mysia'lılar olarak tanımlanan şehir devletleri, MÖ 2000'lerde Orta Anadolu'da güçlü iktidarlık oluşturan Hititlerin kalıntıları olmalıdır. Ayrıca Sangarios (Sakarya) Nehri havzasındaki boğazı geçen Phrygler, Hitit yurduna yerleşmiştir ve Güneydoğu Anadolu'da Geç Hitit beylikleri⁹² olarak tanımlanan topluluk doğmuştur. Ege kıyılarında da Aiolis ve İonia devletleri de varlığını göstermiştir⁹³.

Bu dönem içerisinde, Tralleis'in kuzeyinde Lydia, merkezinde Karia ve batısında da İonia konumlanmaktadır. Söz konusu dönemde Batı Anadolu'nun genelinde olduğu gibi Tralleis'in de içerisinde yer aldığı kentler oldukça gelişmiştir ve Yunan koloni kentleri ile

---

⁸⁷ Ünal, 2002:80-190.

⁸⁸ Dinç, 2003:29.

⁸⁹ Dinç, 2001:28.

⁹⁰ Uysal, 2021:16.

⁹¹ Leaf, 1915:163.

⁹² Karkamış Pattin (Unqi), Sam'al, Gurgum, Kummuhu, Melid, Keveh, Hillakku ve Tabal olmak üzere; Şahin, 2019:131-153.

⁹³ Dinç, 2001:28.

özellikle de Kariyalılar iyi ilişki içerisinde olmuşlardır ve İonia'nın deniz ticareti de gelişim göstermiş, Miletos kentinin de koloni kenti kurduğu bilinmektedir⁹⁴. Yaşlı Plinus'tan öğrendiğimiz doğrultusunda Miletos'un ilk olarak Marmara ve Karadeniz ile sınırlı kalarak farklı bölgelerde yaklaşık 90 koloni oluşturduklarını söylemiştir. Bu kolonilerin git gide gücünün artmasıyla kendi aralarında kolonilerini kurmaya başlamışlardır. Bahsi geçen koloniler Karadeniz, Kuzey Ege ve Güney Avrupa kıyıları çevresinde yaygınlık göstermiştir⁹⁵.

Aiolis

Aiolis bölgesi denilince Adramytenos Kolpos (Edremit Körfezi) ve güneye doğru İzmir körfezine değin sahil kesimi anlaşılmaktadır. Bölge Antik Çağ'da doğusunda Lydia, kuzeyinde Troas, kuzeydoğusunda Mysia, güneyinde İonia ile sınır komşusu idi⁹⁶.

Bu bölge adını Yunancanın başka bir lehçesini kullanan ve Küçük Asya'ya Kuzey Yunanistan bölgesinden gelen Hint-Avrupalı göçmen topluluklarından almıştır⁹⁷.

Aiolis, İonia bölgesiyle kıyaslandığında daha bereketli topraklara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple Aiolis halkı denize açılmaktan ziyade karalara doğru yönelerek ilk gayeleri olan tarıma yönelik bir kentler kurmayı istemişlerdir⁹⁸. Aiolis halkının MÖ I. bin yıldan itibaren Yunanistan'a doğru göç ettiğinin Strabon'dan öğrenmekteyiz. Strabon'un aktarmış olduklarına göre:

'Aioller'in kolonileri Kyzikene'den Kaikos (Bakırçay) çayına kadar bütün ülkeye dağılmış ve daha da ileri giderek, Kaikos ve Hermos (Gediz) çayları arasındaki toprakları da kaplamıştır. Gerçekten Aiol kolonizasyonu İon kolonizasyonundan dört kuşak önce başlamıştır. Fakat geciktirmelerden dolayı daha uzun sürmüştür. Bu göç seferinin ilk lideri Orestes'tir. Oresten Arkadia'da ölünce topluluğun önderliğini oğlu Penthilos üstlenmiştir. Penthilos bu insanları Lokris'teki Phrikon dağına değin götürmüştür. Kimileri oraya yerleşmişler, Penthilos ise yolculuğunu karadan Trakya'ya değin sürdürüp orada ölmüştür. Bu kez öncülüğünü oğlu Arkhelaos almış, Hellepontus'u ve Bosporos'u geçerek Propontis'in güneyindeki Daskyleion'a değin gelmiş. Sonunda Arkhelaos'un küçük oğlu Gras güneye doğru yönelmiş ve Lesbos adasına gitmiş. Dorus oğlu Kleus ve keza Agammennon'un soyundan gelen Malaos Penthilos'la aynı zamanda ordularını toplamışlar, fakat Penthilos'un

⁹⁴ Dinç, 2001:29.

⁹⁵ Plin., Nat. 5.22; Gray, 2008:67.

⁹⁶ Sevin, 2019:87-88.

⁹⁷ Sevin, 2019:85.

⁹⁸ Lafli – Çetingöz, 2021:23.

donanması hemen Thrakia'dan Asya'ya geçmiş, Kleus ve Malaos ise uzun süre Lokris ve Phrikios dağı dolaylarında oyalandıktan sonra karşıya geçerek Lokris'teki Phrikon dağına göre adlandırılan Phrikonis Kymesi'ni kurmuşlar'⁹⁹.

Herodotos bizlere Aiol yerleşimleri hakkında bazı isimler vermektedir ve Agememnon'un soyundan olan ve İonia'da daha önce varlığı bilinen on iki kentten bahsetmektedir. Bunlar arasında: Kyme, Larisa, Neonteikhos, Temnos, Killa, Notion, Aigirossa, Pitane, Aigai, Myrina, Greyneion ve Smyrna'dan oluşmaktadır¹⁰⁰. Bahsedilen kentlerden başka Lesbos'ta 5, Tenedos'ta 1, 100 adalar olarak adlandırılan yerde 1 tane olmak üzere Aiol yerleşmesi mevcuttur¹⁰¹. Aioller'in ilk karaya çıktıkları yer ve başkentleri Kyme olduğu düşüncesi mevcuttur.

Strabon bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

*'Söylentiye göre Termopylai'nin üst tarafındaki Lokris dağından, Phrikon'dan hareket eden insanlar, şimdi Kyme'nin bulunduğu yere çıkmışlar ve Troia Savaşı'ndan dolayı kötü durumda olan fakat Kyme'den 70 stadion uzaklıktaki Larisa'ya hakim olan Pelasglar ile karşılaşmışlardır. Neonteikhos denen kaleyle sınırlarını belirlemişler ve Larisa'yı zapt ederek Kyme'yi kurmuşlar, Pelasglardan az sayıda hayatta kalanları da buraya yerleştirmişlerdir. Kyme'ye Lokris Dağı'ndan ötürü Kyme Phrikonis denir. Aynı şekilde Larisa'ya da Larisa Phrikonis denmektedir'*¹⁰².

MÖ 700 yılında Aiolis, Smryna'dan ayrılmasının hemen ardından ilk önce Lydia Krallığı'nın ardından da Perslerin kontrolüne girmişlerdir. Pers-Yunan savaşı esnasında Perslerin safında yer almışlardır. MÖ 478'de de Attika-Delos birliği içerisinde Aiolis'i görmekteyiz. MÖ 5. Yy'da Sparta tarafından mağlup edilen Aiolis bunun sonucunda MÖ 342'de Makedonya ile bir antlaşma gerçekleştirmiştir. MÖ 281'de ise Seleukosların, MÖ 261-221'de ise Pergamon Krallığı'nın hâkimiyetine altına girmişlerdir¹⁰³.

İonia

Aiolisler'in Anadolu'ya gerçekleştirdikleri göç hareketleri neticesinde ikinci bir göç olarak tanımlanan hareketlenme Orta Yunanistan'dan özellikle Attika'da Atina ve Boeotia kentleri üzerinden gelen topluluğa İon adının verildiğini ilk başta Asur tabletlerinden öğrenmekteyiz. İonia adının Asur dilinde Yaw(a)naya ve Babil dilinde karşılığında

⁹⁹ Strabon, XIII. 1.3.

¹⁰⁰ Herodotos, I:149.

¹⁰¹ Herodotos, I:151.

¹⁰² Strabon, XIII. 3.3.

¹⁰³ Strabon, XIII-I; Yüksel, 2012:9.

Yam(a)na'dan hareketle Luwice ile bağlantılı olabileceği düşünülmektedir. Topluluğun da denizcilikle uğraştığı bilinmektedir¹⁰⁴.

Herodotos İonia topluluğunun yerleştikleri bölgeyi şöyle tanımlar:

*‘Panion’da toplanan İonlar, kentlerini bizim yeryüzünde bildiğimiz en güzel gökyüzü altında ve en güzel iklimde kurmuşlardır. Ne daha kuzeydeki bölgeler ne daha güneyde kalanlar İonia ile bir tutulamazlar’’*¹⁰⁵.

12 İon kenti MÖ 8. yy’da dini bir oluşum meydana getirerek adına da Panionia denilmiştir¹⁰⁶. Birliğin güneyden başlamak üzere ilk kent olarak Miletos gelmektedir. Kent MÖ 2.binden varlığı bilinen e bu yerleşim Girit ve Akhalar’ın koloni kentlerini oluşturmasıyla önem arz etmektedir. Diğer başka kent içerisindeki ticaret merkezi konumunda olan Ephesos idi. Bahsettiklerimiz haricinde Myus,Priene, Erythrae, Teos, Phokaea, Kolophon, Klazomenae, Lebedos, Khios ve Samos 12 İon kenti arasında yer almaktadır¹⁰⁷.

3.3.2. Lydia Krallığı

Tralleis’in kuzeyinde yer alan Lydia, Antikçağlarda Hermos ve Kaystros nehirlerinin vadilerini de içeren geniş bir arazide bulunmaktadır. Zira Lydia İonia’nın doğusunda da yer almasından Batı Anadolu’yu kolaylıkla kontrol edebilmesi açısından bu noktada avantajlıydı¹⁰⁸. Günümüzde Lydia’nın konumu Manisa ili ve İzmir’in doğusu, Aydın’ın da kuzeydoğusu, Denizli’nin kuzeybatısı, Uşak’ın batısı, Kütahya’nın güneybatısı ve Balıkesir’in bazı güney bölümleri sınırları içerisinde yer almaktadır¹⁰⁹.

Lydia’da üç sülale bulunmaktaydı: Atyadlar, Heraklidler ve Mermnadlar. Herodotos’a göre Atyadlar hanedanı Atys’in oğlu Lydos’un kurduğu krallıkla başlamıştır. Atys’in hükümdarlığı esnasında ülkedeki kıtlığın olumsuz etkileri nedeniyle Lydia’nın bazı sakinleri Etruria tarafına göç etmişlerdir¹¹⁰. Herodotos’un anlattıklarına göre 22 kuşak boyunca hüküm süren ve ikinci hanedan Heraklidler yaklaşık MÖ 1185’te iktidarı ele geçirmesiyle ve bundan 505 yıl sonra Gyges’in önderliğinde Memnad döneminin yeniden başladığı anlaşılmaktadır¹¹¹.

Gyges MÖ 680-652 hükümlürlük süresince anavatanına yakın birkaç Doğu Yunan şehir devletlerine saldırı düzenlemiştir ancak içlerinde Magnesia, Miletos ve Kolophon’un da dâhil olduğu kentleri hiçbir zaman ele geçirememiştir. Smyrna’ya gerçekleştirdiği saldırısında da

¹⁰⁴ Kurt, 2010:77; Yüksel, 2012:10.

¹⁰⁵ Herodotos, I. 142.

¹⁰⁶ Boyana, 2011:13-27.

¹⁰⁷ Yüksel, 2012:11-13.

¹⁰⁸ Aktaş, 2019:3.

¹⁰⁹ Sevin, 2001:75.

¹¹⁰ Herodotos, I:94; VII, 74.

¹¹¹ Herodotos, I:7-15;Hanfmann– Fos, 1983:15.

başarısız olmuştur¹¹². Gyges'ten sonra Lydia tahtına oğlu Ardys MÖ 664-627 çıkmıştır. Ardys'in hükümdarlığında Sardeis'in akropolünün dışında Kimmer saldırıları baş göstermekteydi ve Ardys'in Kimmer saldırıları ile uğraşması haricinde Priene'yi alması ve Miletos üzerine ordu yolladığı bilinmektedir¹¹³.

Ardys'in hükümdarlığı sonrasında Lydia tahtına oğlu Sadyattes'in MÖ 615-610 hüküm sürdüğü bilinmektedir. Bahsi geçen kral hakkında bilgilerimiz oldukça kısıtlıdır. Yalnızca Kimmer saldırıları Salyattes döneminde de Kimmer saldırıları durmaksızın devam etmiştir ve babasının başlatmış olduğu Miletos ile savaşmaya 6 yıl boyunca devam ettiğine ve Herodotos'un aktardığına göre de kralın yaklaşık 12 yıl Lydia tahtında kaldığına dair bilginiz vardır¹¹⁴.

Salyattes'in ölümü üzerine Lydia tahtına Alyattes MÖ 610-575 geçtiği bilinmektedir. Alyattes dönemine genel olarak baktığımızda Lydia'nın büyüğü ve sınırlarının da genişlediği bir dönemdir. Alyattes, tahta geldiğinde kendisinden önceki krallarında uğraştığı Kimmer saldırılarının sonunu getirmeyi başarmıştır. Sonraki süreçte Kral'ın Batı Anadolu kent devletleri ile mücadele içinde girdiği ve babası Sadyattes gibi Miletos'u işgal etmeye çalıştığı bilinmektedir. Herodotos'tan öğrendiğimiz kadarıyla gerçekleşen saldırılar yağma ve talan şeklinde gerçekleşmiştir. Lydia askerleri Miletos topraklarına girerek ettikleri ekinleri yok ediyorlardı ve ağaçları da keserek biraz da olsa halkın bu şekilde pes edeceğini düşüncesiyle böyle bir strateji uyguluyordu. Fakat işler Alyattes'in istediği gibi gitmemiştir ve kente son işgalinde yaktıkları ekinin ateşi rüzgârın da etkisiyle Athena tapınağına kadar yayılmıştır. Bu olayın neticesiyle Alyattes hastalanmıştır. Durumu iyice kötüye giden kral Delphoi kâhinlerine elçiler göndermiştir. Kâhinler yalnızca Miletos'ta yaktığı Athena tapınağını tekrardan onarırsa kehanet alabileceğini iletmıştır. Alyattes bu sebeple Miletos ile arasındaki savaşa ara verip tekrardan tapınağın onarımı için bazı emirlerde bulunmuştur. Bu arada Miletos tiranı Thrasybulos'un aklına bir fikir gelir ve halkın sahip olduğu tüm buğdayları agarosuna yığı ve bir ziyafet düzenledi. Alyattes'in gönderdiği Sardeis elçisi ziyafetteki görmüş olduklarını krala anlatmıştır. Zira Miletos'un artık direncinin kalmadığını ve büyük bir kıtlık bekleyen Alyattes işittiklerinden sonra kente saldırılarına son vermeye karar vererek antlaşma yapan kral kentte iki tapınak birden inşa ettirmiştir ve sağlığı da böylelikle eski haline dönmüştür. İyileştikten sonra Delphoi kâhinlerine çeşitli hediyeler göndermiştir¹¹⁵.

¹¹² Herodotos, II:152; Spalinger, 1978:402-403.

¹¹³ Heredotos, I:15.

¹¹⁴ Heredotos, I:15.

¹¹⁵ Heredotos, I.17-22; Tekin, 2007:27.

Kral'ın MÖ 600 yılında Smyrna'yı ele geçirdiği ve Klazomenai kentine ve Karia bölgesine de bir dizi saldırılar gerçekleştirmiştir. Alyattes'in Klazomenia kentine gerçekleştirdiği sefer başarılı olmasa dahi Karia'ya gerçekleştirdiği sefer başarılı olmuştur ve kral bölgedeki birçok kenti bünyesine katmasıyla krallığın sınırları Halys'e kadar, Batı Anadolu, Karadeniz ve Akdeniz olmak üzere birden çok bölge hâkimiyeti altına girmiştir¹¹⁶.

Lydia en parlak dönemi Ayattes'in oğlu Kroisos'un hükümdarlığıdır. Kroisos'un hükümdarlığı sırasında Miletos'un haricindeki İon şehirlerini Lydia topraklarına katmayı başararak Kroisos'un dönemi krallıkların yükselişe geçtiği ve en büyük sınırlara uzanan dönemdir. Buna karşılık Kroisos, Lydia topraklarını Ege Deniz'inden Halys (Kızılırmak) ve Propontis (Çanakkale) kıyılarına değin genişletmiştir¹¹⁷. Kral, Delphi ve Apollon tapınaklarına cömertçe yardımlarda bulunmuştur ve Ephesos Artemis Tapınağı'na da kabartmalı sütunlar hediye eden Kroisos, Delphili kâhinlerden de fikir aldıktan sonra Persler'i yok etme gayesiyle Hays'in ötesinde MÖ 547'de Pers Kralı II. Kyros'a karşı mücadelesinde başarısız olmuştur. Tekrardan MÖ 546 yılında Sardeis kenti yakınlarında gerçekleşen ikinci karşılaşmayı da Kyros'un kazanmasıyla Sardeis düşmüş ve Lydia Krallığı'nın sonu gelmiştir¹¹⁸.

3.5. Tralleis Bölgesi'nde Pers Egemenliği

MÖ 550 yılının başlarında Kyros kendisini "Anşan Kralı" olarak ilan etmesiyle Parsa'da tahta çıkmıştır¹¹⁹. Kyros tahta çıktıktan hemen sonra yönünü Elamlıların daha önceki merkezi olan Susa kentine doğru çevirmiştir ve burayı ele geçirmesiyle belli bir güce kavuşmuştur. Sonraki süreçte ise Kyros, MÖ 550'de Med Kralı Astyages ile savaşta gösterdiği başarı neticesinde Med İmparatorluğu'nun başına geçmiştir¹²⁰.

Medlerin yıkımı Lydia Kralı Kroisos için bir fırsat olabilir çünkü Herodotos'un aktardığına göre Kroisos, Kyros'la yapacağı savaşta yenilip yenilmeyeceğini öğrenmek için kâhine danışmıştı. Kâhin, Kroisos'un duymak istediklerini söylemesiyle Kroisos savaşa hazırlanmaya başlamıştır¹²¹. Kroisos, Kyros'un Medler yıkılmadan önceki belirlenmiş sınırı tanımayarak saygı göstermeyeceğine inandığı için yeni müttefikler arayışına girdi ve MÖ

¹¹⁶ Tekin, 2007:27;Roosevelt, 2017:50.

¹¹⁷ Herodotos, I: 46, 53-56.

¹¹⁸ Herodotos, I:46, 53-56, 69-71,76-86; Hornblower, 1994:57; Briant, 2002:35-36;Tekin, 2011:95.

¹¹⁹ Kuhrt, 2019:366.

¹²⁰ Wiesehöfer, 2020:32;Kuhrt, 2019:363.

¹²¹ Herodotos, I.75.

547’de Mısır, Sparta ve Babil’inde yer aldığı ittifak kurdu¹²².

Savaş hazırlıklarını bitiren Kroisos, birlikleriyle Kyros’a karşı harekete geçti ve Halys (Kızılırmak) Nehri’nden geçerek Pteria¹²³ olarak tanımlanan bölgeye ulaşmıştır. Pteria bölgesinde bir mühlet kalıp burayı yağmaladıktan sonra kaleyi ele geçirmesi neticesinde Persler ile Lydia arasındaki sınırını bozmuştur. Bu bozguna karşılık olarak Kyros, Kroisos’la denk gelmek için ordusunu hazırlayıp yola koyulmuştur. Ancak Kyros, yola çıkmadan evvel Kroisos’u iyice zayıflatıp kargaşa yaratmak amacıyla İonia’lılara elçi göndererek halkı isyana davet etmiştir. Anlaşılan o ki İonia’lılar, Kyros’un bu davetini reddetmişlerdir¹²⁴. Savaşın detayı hakkında Herodotos bizlere kısıtlı bilgi sunmaktadır. Yazardan öğrendiğimiz kadarıyla Kyros’un Pteria bölgesine geerek Kroisos’un ordusunun hemen karşı hizasına kamp kurup yerleşmiştir. Pteria’da gerçekleşen bölgede iki birlikte başarılı olamamış ve bu neticeyle de Kroisos, Sardeis’e doğru gitmiştir¹²⁵. Kroisos, Kyros ile gerçekleşecek savaşın bir sonraki baharda olacağına yönelik elçilerini müttefiklerine göndermiştir ve dört ay sonrada Sardeis’te toplanmalarını ileterek ordusunu terhis etmiştir. Kyros, Kroisos’un ordusunu terhis edeceği varsayımında bulunarak Kroisos’u Sardeis civarına kadar izlemiştir¹²⁶. Kyros’un, Sardeis’e varmasıyla Lydia birlikleri de kalenin önünde çarpışma için hazır vaziyetteydiler. Yaşanan mücadelede Lydia devleti ağır bir yenilgiye uğrayarak kaleye geri çekilmek mecburiyetinde kaldılar. Kroisos, Perslerin kaleyi ele geçirmesinin durumunun acileyetini anlayınca müttefiklerine elçi göndererek acilen askeri birlik göndermeleri istediğinde bulunmuştur¹²⁷.

Herodotos’un aktardığına göre Sardeis şehri şu şekilde olmuştur:

“Kuşatmanın on dördüncü gününde, Kyros ordusunun içinde atlılar dolaştırdı, siperleri ilk olarak aşana ödülleri vereceğini duyurdu. Herkes denedi, ama kimse başaramadı ve hepsi de bundan vazgeçti, bir tek Hyroiades adında bir Mardialı akropole bir köşesinden ulaşmaya çalışıyordu, orada nöbetçi yoktu, çünkü oradan bir saldırı yapılabileceği korkusu yoktu, dimdik iniyordu, saldırı yapılabilecek bir yer değildi. Sardeis’in eski hükümdarı Meles, odalığında olan aslanını bir tek buradan geçirtmemişti. Eğer, demişlerdi Telmessos bilicileri, bu aslan siperlerin çevresini hayvanı yalnız bu yanı önemsememişti, çok dik, buradan bir saldırı gelemez, demişti. Burası kentin Tmolos [Bozdağlar]’a bakan yönüdür. Lydialı bir asker, düşen başlığın peşinden bu bayrı inmiş, başlığı almış, sonra yeniden yukarı

¹²² Gray, 1964:9.

¹²³ Pteria kenti günümüzde Yozgat’ın Sorgun ilçesinin Muratlı köyünde bulunan Kerkenes Dağı’na konumlanmaktadır; Bulut, 2018:70.

¹²⁴ Herodotos, I.76; Demir, 2020:252; Khurt, 2019:369;Gray, 1964:9.

¹²⁵ Herodotos, I.77.

¹²⁶ Herodotos, I. 77-79; Wiesehöfer, 2020:32;Kuhrt, 2019:369; Demir, 2020:254-260; Gray, 1964:9.

¹²⁷ Herodotos, I. 80, 81; Khurt, 2019:369;Gray, 1964:9; Olmstead, 1963:40.

tirmanmıştı, bizim Mardialı Hyroiades bunu görmüş ve akli buna takılmıştı, kafasında evirip çevirmişti. O gün kendisi de tirmanmayı başarmış, öbür Persler de onun gibi tirmanmışlardı; kale bedenlerini yeteri kadar adam aşınca Sardeis düşmüş ve yağma edilmişti’’¹²⁸.

Lydia'nın sonunun gelmesiyle Kyros, bölgede kendisinin himayesinde olan askeri garnizonu Tabolos'u başına geçirerek ve yerel memurlarından birisi olan Lydialı Paktyes'i de hazinenin başında durması için atamıştı. Paktyes, Kyros'un olmamasını kendi lehine çevirerek Lydialıları kışkırtmıştır, Mytile ve Kyme olmak üzere bazı Yunan kentlerini de yanına çekmiştir, Lydia hazinesinin de başında olduğu için kolaylıkla paralı askerlerle ordu kurup Kyros'a karşı isyan hareketlerine girişmiştir. Paktyes, ordusuyla Sardeis'e doğru gitmiş ve Tabalos'u da kuşatma altına almayı başarmıştır. Kyros dönüş yolunda isyanın haberini alınca komutanlarından Mazares'i bozgunculuğu bastırması üzere görevlendirmiştir¹²⁹. Pers ordusunun geldiğini duyan isyancılar dağılmış ve Paktyes ise Kyme'ye kaçarak oraya sığınmıştır. Mazares, bu duruma karşılık Kymelilerden Paktyes'i geri istemiştir ancak olumlu sonuç alamayınca Kymelilerde Paktyes'i güvenlik önlemiyle Khios'a göndermişlerdir¹³⁰.

Pers komutanı Mazares, isyana katılan Yunan kentlerini ağır şekilde cezalandırmıştır ve daha sonra Priene'yi hâkimiyeti altına aldı, Magnesia (Manisa) kentini ve çevresini de ele geçirip yağmalamıştır. Mazares'in ölümü ardından yerine Harpagos geçti. Bahsi geçen komutan, Smyrna (İzmir), Phokia (Foça) ve diğer civar kentleri de ele geçirerek Lykia'ya olan Batı Anadolu'yu egemenliği altına almıştır. Buna karşılık Miletos kentinin de siyasi konumunun muhafaza edildiğinin anlaşır. Bunun nedeni ise Kyros ve Kroisos arasında yaşanan mücadele, mücadeleye ek olarak Paktyes'in gerçekleştirdiği isyan hareketi Kyros'un yanlısı olmasıdır¹³¹.

Kyros'un ölümü sonrası MÖ 521'de Pers tahtına oğlu Kambyes (MÖ 530/528-522) geçmiştir. Kambyes, yoğunlukla Mısır seferiyle uğraşmıştır ve Kambyes sonrasında Pers'leri zirveye taşıyan I. Dareios (MÖ 522-486) tahta geçmiştir¹³².

I.Dareios MÖ 513-512 yıllarında İskitler üzerine sefer düzenlemiştir ve bu neticeyle boğazları fethederek ticaret güzergâhlarını da kontrol altına alması Miletos'un Karadeniz'de bulunan kolonisini de zarara uğratmıştır. Bu bağlamda MÖ 5. yy başlarında Pers hâkimiyetindeki Batı Anadolu kentleri ağır vergiler ödemekte zorlandıkları için Miletos

---

¹²⁸ Herodotos, I.84.

¹²⁹ Herodotos, I. 153-156.

¹³⁰ Herodotos, I. 157-156.

¹³¹ Herodotos, I. 161-177; Wiesehöfer, 2020:33; Khurt, 2019:369.

¹³² Briant 2002, 139-159; Bean, 2005:6-7; Rayet-Thomas,1997:26.

komutasında Perslere isyan başlatmışlardır¹³³. MÖ 499 yılının sonlarında gerçekleşen isyan girişimlerine ilk olarak İonia katılmıştır daha sonra diğer devletlerinde destek verdiği anlaşılmaktadır. İsyanın başlama sebebi olarak, Perslerin ağır vergileri ve isyana katılan kentlerin bağımsız olma arzusu gibi başlıca sebeplerdir. Buna karşılık İskit Seferi ardından Yunan ticaret bölgeleri Hellespontos (Çanakkale) ve Bosporos (İstanbul) boğazlarının Perslerin hâkimiyeti altına girmesinin ardından Yunan devletlerinin ticari faaliyetleri büyük ölçüde zarara uğramıştır ve ilk zarara uğrayan kent Miletos olmak üzere İon kentlerinin Karadeniz’de var olan kolonileride oldukça ticari kayba uğramıştır¹³⁴.

Aristagoras MÖ 499’da “İsonimia” olarak tanımlanan Antik Yunan’da yasalar karşısındaki eşitlik ilan etmiş ve kentlerin başındaki tiranlara karşı saldırı hareketi başlatarak onları katletmiştir. Herodotos’tan öğrendiğimiz kadarıyla, Hekaios isyan girişimine karşı çıkmıştır ancak Hekaios’un dedikleri ciddiye alınmamıştır. Aristagoras isyanı başlatmış ve bu isyan tüm kıyı kentlerini de etkilemiştir. Aristagoras, Miletos’luların gözüne girmek için tiranlığı bırakmıştır ve bunun sonucunda Miletos kentinde demokratik bir düzen oluşturulmuştur. Bahsi geçen demokratik düzen tüm kentlere yayılım göstermiş ve tiranları da tüm kentleri de kovmuştur¹³⁵. Aristagoras, müttefik arayışına devam etmekteydi ve Atina ile Eretria kentlerinin desteğini alıp İonia’ya geri gitmiştir. İsyanı başlatmak üzere Paionialıların da desteğini alıp topraklarına tekrardan dönmeleri istediğinde bulunmuştur. Buna karşılık Panionialılar topraklarından ayrıldığında Pers ordusunun takip etmesi sonucu Sardeis’i ele geçirmek Aristagoras için bir hayli kolay olmuştur¹³⁶. Aristagoras, Atina ve Eretria’dan aldığı mühibbatlar ve ordusu ile Sardeis’e doğru yola çıkması için kardeşi Kharopinos’u ordunun başına geçirerek kendisi de Miletos’taydı¹³⁷. Aristagoras’ın ordusu Sardeis’e vardığında Akropolis haricinde her yeri yağmalayıp ele geçirmişlerdir. Akropolün akıbeti de Sardes satrapı Artaphernes’in korumasıyla sonuçlanmıştır. Sardeis, Artaphernes’e rağmen elde edilmiştir ancak bir askerinin bir evi yakması sonucunda tüm kent yanıp büyük tahribata uğramıştır bunun sonucunda Pers birliklerinin de gelmesiyle İonialılar, Tmolos Dağı’na sığınmışlardır¹³⁸. Pers birlikleri, İonia’lıları takip ederek Ephesos’ta İonialılar ile mücadelede galip olmasına karşılık İonialıların yenilmesi sonucunda Atina, İonia’ya sunduğu imkânları geri almış ve bu neticeyle de İonialıların, Atinalıların kalmaları için gösterdikleri ısrarda

¹³³ Briant, 2002, 149; Mansel, 2014- 266-267.

¹³⁴ Herodotos, IV. 137; Murray, 2008:474-475; Kaya, 2018:263.

¹³⁵ Herodotos, V.37.

¹³⁶ Herodotos, V.98.

¹³⁷ Manville, 1977:85.

¹³⁸ Herodotos, V. 98-102.

başarılı bir sonuca ulaşılmamıştır¹³⁹. Bölgedeki direniş, Perslerin mağlup olmasına rağmen halen daha duraksamadan devamlılığını sürdürmüştür hatta daha da şiddetlenerek kıyı kesimine de yayılan isyan MÖ 494'e kadar süregelmiştir. Sardeis'in elde edilmesinden sonra Karia, Lykia, ve Kıbrıs'ta isyana katılıp destek vermiştir. Bu bağlamda isyanın etkisi İstanbul ve Marmara Boğazı'na kadar yayılmıştır. İsyanı ilk etapta küçümseyen pek dikkate almayan Pers kralı, satraplarının bastırabileceği düşüncesiyle hareket etmesi neticesinde Sardeis'in elden gitmesi ve isyanın daha da büyümesiyle korkmuştur. Bunun üzerine Dareios, isyana son vermek amacıyla bölgeye Histaios'u görevlendirmiştir¹⁴⁰.

MÖ 498 yılında İonialılar, Byzantion ve Hellespontos'u hakimiyetleri altına almışlardır ve daha sonrasında Karia'nın kıyı kentlerini de fethetmişlerdir. Kıbrıs ve Yunan kentleri Perslere karşı Salamis Onesilus'un komutasında isyan hareketlerine girişmişler ve Fenike yerleşimi olan Amathus da dâhil olmak üzere Kıbrıslı Yunanlılar tarafından hegemonya altına alınmıştır. Persler için Kıbrıs'ın ayrı bir ehemmiyeti bulunmaktaydı bu bağlamda bölgeyi yeniden hâkimiyetleri altına almak istekleri vardı. Pers ordusunun Kıbrıs'a doğru ilerlediği haberini alan Onesilus, İonia'dan yardım talebinde bulunmuştur. İonia'lılar, Salamis açıklarında gerçekleşen mücadelede galip olmalarına rağmen Pers donanması adadaki kentleri işgal etmişlerdir. Bunun sonucunda Persler yönünü Anadolu'ya doğru çevirmişlerdir. Darius ve üç komutanı ayrı ayrı üç orduyla saldırıda bulunmuştur. Dareios'un liderliğindeki ordu Hellespontos ve Ege'nin kuzeyini, Hymaees önderliğindeki bir diğer ordu Propontis kıyılarını, Otanes ve Sardeis satrapı Artaphernes'in kontrolündeki son ordu Klazomenia ve Kyme'yi de dâhil ederek Aeolis ve İonia kentlerini hakimiyetleri altına almak için harekete koyulmuştur¹⁴¹. Ne var ki Kariyalıların da isyana katılımıyla olayların seyri değişmiştir. Kral Dareios, Hellespontos'u Hymaees'e teslim ederek birlikleriyle birlikte Karia'ya doğru yönelmiştir ve Kariyalıları yenilgiye uğratmıştır. Kariyalıların Perslere yenik düşmesi üzerine Miletos'ta bir araya gelip birleşseler dahi Persleri mağlup etmede başarılı olamamışlardır¹⁴². Dareios, tam tarihi net olmamakla beraber MÖ 497 veyahutta 496'da Karia'da iken Karia halkı tekrardan birlik olmuşlar ve Pedasus yolunda krala kumpas düzenlemişlerdir. Bu neticeyle Pers ordusunu da yok ettikten sonra dört komutan beraberinde öldürülmüştür¹⁴³.

MÖ 497 yılında Aristagoras'ın halinin farklılaşmaya başlaması gözlenmektedir. İsyanın zayıflatılması ve Dareios'un komutasındaki Pers donanmasının Batı Anadolu bölgesinde

¹³⁹ Herodotos, V.102-103; Murray, 2008:483.

¹⁴⁰ Mansel,2014: 280; Herodotos, V. 106-107; Manville, 1977:84.

¹⁴¹ Herodotos, V.108-116-117; Murray, 2008:483; Mansel, 2014:280.

¹⁴² Herodotos, V. 119-120.

¹⁴³ Herodotos, V.121; Murray, 2008:485.

egemenliği tekrardan oluşturulması Aristagoras'ın Miletos'tan Myrkinos'a kaçmasına sebebiyet vermiştir. Herodotos'un bize aktardığı kadarıyla Aristagoras, Myrkinos'ta ele geçirmeye çalıştığı kulede mağlubiyet elde edememesi üzerine yaşamını yitirmiřtir¹⁴⁴. Pers Kralı'nın danışmanı görevinde olan Histaios, Yunanlılara karşı gerçekleştirilecek olan savaşı üstlenerek Sardeis'e doğru yola çıkmıştır. Sardeis Satrapı Artaphernes, Histaios'un Sardeis'teki Pers düşmanlarıyla iş birliği yaptığını anlamasıyla Histaios'un Khios ve Miletos'un yardım etmelerine engel olmuştur. Bunun zerine Histaios, Lesbos'a doğru gitmiştir ve adanın en büyük kentlerinden birisi Mytilene'den sekiz adet gemi alarak Marmara denizinde de boğazları kapatıp Karadeniz'den gelecek olan gemileri de kontrol altına almaya abalamıřtır¹⁴⁵.

Bahsi geçen olaylar yaşanırken Dareios nderliğindeki Pers orduları, İonia ve Miletos'a karşı yaklaşık 600 gemilik bir donanmayla kente doğru saldırıya geçmişlerdir. Buna karşılık Miletoslu'lar da 353 gemilik bir donanmayla Lade adasına doğru giderek Persleri harekete geçmelerini beklemekteydiler. Miletoslu'lar Persleri ağır yenilgiye uğratmak için mttetikler buldular. Mttetikleri arasında: Priene (Gllbahe), Myous (Avşar), Teos (Sığacık), Khios (Sakız), Erytharia (Ildır), Phokia (Foça), Samos (Sisam) ve Lesbos (Midilli) yer almaktadır¹⁴⁶. Herodotos'tan öğrendiğimiz kadarıyla Foalı Diondysos liderliğindeki Yunan ittifakı yaklaşık bir hafta süresince Perslerin saldırmasını beklerken ittifaklar içerisinde bir takım bazı sıkıntılar ortaya çıkmasıyla Samoslular ittifaktan ayrıldılar. İttifakta yer alan Miletoslu'lar ise M 494 yılında Lade açıklarında gerçekleştirilen mücadelede yenilgiye uğramışlar ve bunun sonucu olarak da hürriyetlerini kaybetmelerine neden olmuřtur¹⁴⁷. Miletos'un akıbeti ise şehrin yakılıp yıkılması, kadınların ve çocukların da tutsak edilmesiyle sonuçlanmıştır. Miletos sakinlerine ait olan topraklar da Persler ve Kariyalılara pay edilmiş, Didyma bulunan kutsal alan tapınağı da yakılıp yıkılmıřtır¹⁴⁸.

İsyanın sona ermesinin ardından Dareios, isyana karşı destek veren katılım gösteren tüm kentleri ağır bir şekilde cezalandırmıştır ve isyana katılan kentler de yakılıp yıkılıp büyük tahribata uğramıştır ve bu neticeyle M 499'da baş gösteren İonia isyanı yedi sene sonunda sonulanmıřtır¹⁴⁹.

Ksenophon'dan öğrendiğimize göre Pers kralı II. Dareios'un oğlu olan Kyros,

¹⁴⁴ Herodotos, V.124-126; Murray, 2008:485; Manville, 1977:85-86.

¹⁴⁵ Herodotos, VI.1; Kaya, 2018:266.

¹⁴⁶ Herodotos, VI.7; Kaya, 2018:266-267.

¹⁴⁷ Herodotos, VI.19-22; Murray, 2008:488-489.

¹⁴⁸ Herodotos, VI.19-22; Murray, 2008:489.

¹⁴⁹ Herodotos, VI.33.

Peloponnesos savaşlarının sona ermesine doğru MÖ 407 yılında babası tarafından Sardeis'in satraplığına getirilmiştir. Kyros'un yaşça küçük olması ve tecrübesizliği sebebiyle Dareios, Kyros'u gözetmesi yanında olması için Tissaphernes'u görevlendirmiştir¹⁵⁰.

II. Dareios'un MÖ 405/404 yılında ölmesiyle Genç Kyros, Tissaphernes'le beraber Babil'e gitmiştir tahtta kendisinin geçeceğini düşünmüştür ancak tahtta Dareios'un büyük oğlu olan II. Artxerxes geçmiştir. Bahsi geçen kralın tahta geçmesiyle Tissaphernes'in Kyros'a karşı farklı davranmaya başlamıştı ve II. Artxerxes'e giderek Kyros'a karşı tahtta göz diktiğini söyleyerek uyarmıştır. Tissaphernes'in sözlerine inanan II. Artxerxes, kardeşini öldürmek istemiştir. Ancak annesi Parysatis bu duruma engel olmuştur. Bu bağlamda II. Artxerxes, Kyros'un Sardeis satraplık görevine devamına müsaade etmiştir fakat artık Kyros, II. Artxerxes'in kendisine güvenmemesi konusunda artık hizmet etmek istememiştir¹⁵¹.

Anlaşılan o ki antik yazarların verdiği bilgiler doğrultusunda Tralleis kenti, Pers gücünün Asya'daki en önemli merkezlerinden biri olmasına rağmen, önce Pers satraplarının daha sonra da Pers Karia satraplığının egemenliği altındaydı¹⁵². Bu bağlamda Tralleis ve komşuları Menderes Magnesia'sı ve Ephesos'un vasıtası ile Yunan etkisine maruz kalmış olup MÖ IV. yy ortalarından itibaren buranın tam bir Yunan kenti haline gelmesi Büyük İskender'in fethini de bir hayli kolaylaştırmıştır¹⁵³.

3.6. Hellenistlik ve Roma Dönemlerinde Tralleis

3.6.1.Hellenistlik Dönem

MÖ 356 yılında Makedonya Kralı II. Philip ile Olympias'ın oğlu olan İskender doğmuştur¹⁵⁴. İskender'in ilk eğiticişi annesinin akrabası Leonidas idi. Daha sonrasında ünlü filozof Aristoteles'ten ahlak, felsefe gibi eğitimler almıştır¹⁵⁵. İskender'in aldığı eğitimlerin geleceğine yönelik oldukça iyi katkısı olmuştur. İskender'in anlayışına göre Makedonya'da yaşayan sakinler farklı kültürlerle karışıp, evlilik yapmalıdır. Bu bağlamda İskender, Makedon tahtına geçmesinin ardından Pers İmparatorluğu'nu imha etmesiyle düşüncelerini hayata geçirmeye başlamıştır ve ilk olarak kendi adıyla kentler meydana getirerek, farklı kültürlere toplumlara saygı göstermiştir ve ordusunu da Asyalılardan seçmiştir. İskender'in

¹⁵⁰ Ksenophon, Hellenica I.4.

¹⁵¹ Ksenophon, Hellenica, I.1. 3-5;Thirlwall, 2010:282-283.

¹⁵² Üreten, 2005:195.

¹⁵³ RayetThomas,1877:26;Kaya, 2000:126.

¹⁵⁴ Kaya, 2019:29.

¹⁵⁵ Kaya, 2019:29;Briant, 2019:12.

böyle bir yol izlemesi ile Hellenistlik Çağ'ın başlangıcını oluşturmaktadır¹⁵⁶. İskender, oldukça erken yaşta devlet işleriyle ilgilenmeye başlamıştır. Henüz 16 yaşında iken MÖ 340 yılında II. Philip'in Byzantion'a düzenlediği seferiyle İskender ilk görevini almıştır¹⁵⁷.

MÖ 336 yılında İskender, babasının şüpheli ölümü ile henüz 20 yaşında olmasına rağmen Makedon tahtına geçmiştir¹⁵⁸. İskender, tahtta gelir gelmez ilk önce babasının katillerini aramak olmuştur sonrasında ise kendisine sorun teşkil edebilecek kişileri Attalos ve Amyntas'ı ortadan kaldırmıştır¹⁵⁹.

İskender MÖ 334 Pers birliklerini Granikos'da (Biga Çayı) ağır yenilgiye uğratmasıyla büyük bir zafer kazanmıştır bunun sonucu olarak kendisine Asya kapıları açılmıştır. Zira bu savaşta Lydia Satrapı Spithridates ve Kapadokya Satrapı Mithrobarzenes'in ölümüne neden olmuştur. İskender, savaşın ardından satraplıklara doğru ilerlemiştir. Parmenion'un önderliğindeki ordu Daskyleion'a göndermiştir, kendisi de Sardeis'e doğru ilerlemiştir¹⁶⁰. Perslerin Sardeis Kalesi'ndeki garnizonun başında Mithrines, bölgenin dışına giderek Hermos (Gediz) Nehri civarlarında İskender'i karşılayarak kenti İskender'e zorluk çıkartmadan teslim etmesinden dolayı İskender, Mithrines'i Pers soyluları ile uzlaşmak için yanına almıştır¹⁶¹. İskender'i Sardeis'i almasının ardından buradaki mevcut olan yönetim şeklini değiştirmeyerek yalnızca idarecilerinde değişiklik yaparak Ephesos'a doğru ilerlemiştir. Ephesos'a ulaştığında tutuklu olanları tekrardan çağırdı ve kentte yeniden demokratik bir düzenin oluşmasını sağladı. Beraberinde generallerinden Alkimakhos'u İonia ve Aiolis'e göndererek mevcut olan oligarşi düzeni yerine demokratik bir yönetim anlayışının oluşmasını istemiştir. İskender bu işlerle meşgul olurken Magnesia (Ortaklar) ve Tralleis'ten (Aydın) elçiler gelmişlerdir ve İskender'e kendi istekleri ile İskender'e sadakatlarını bildirerek kentlerini teslim etmişlerdir¹⁶². Kentin teslim alınması için Parmenion'u görevlendirmiştir¹⁶³. İskender vakit kaybetmeden Miletos'a doğru ilerleyerek Perslerin olduğu kenti kolaylıkla ele geçirebileceğini düşünüyordu. Zira kent daha öncesinde İonia İsyanının çıkmasında önemli etken ve isyan sonucunda da Persler tarafından ağır bir şekilde cezalandırılmasından dolayı böyle düşünmekteydi¹⁶⁴. Kentin komutanlarından Glaukippos

---

¹⁵⁶ Kaya, 2019:30;Thonemann, 2016:6.

¹⁵⁷ Briant, 2019:13.

¹⁵⁸ Droysen, 2020:113-117; Kaya, 2019:15.

¹⁵⁹ Plutarkhos, İskender, 10.4; Kaya, 2019:34; Briant, 2019:15.

¹⁶⁰ Arrianos, I:12.6; Kaya, 2019:40.

¹⁶¹ Kaya, 2019:41;Tekin, 2021:1-2.

¹⁶² Tekin, 2021:2;Kaya, 2019:45-46; Tül, 2013:56.

¹⁶³ Tül, 2013:56.

¹⁶⁴ Droysen, 2020:197.

İskender'e anlaşmak üzere cazip bir teklif sunmuştur. Teklife göre İskender'in kuşatmayı kaldırması halinde kent hem Perslere hem de Makedon halkına açılacaktı. Ancak İskender bu teklifi kabul etmemiş ve kuşatmaya devam etmiştir. İskender, kente tüm var gücüyle saldırmış 180 gemilik donanmasının Miletos limanına demirleyince Perslerin kente yardım etmesi mümkün olmayınca direnci kırılan kent İskender'e teslim olma mecburiyetinde kalmıştır. Bu neticeyle Persler Anadolu'da bir kez daha ağır yenilgiye uğramıştır¹⁶⁵. Hız kaybetmeden ilerlemeye devam eden İskender Halikarnassos'a (Bodrum) doğru yola çıkmıştır. Bu bölgede Halikarnassos kalesini ele geçirmiştir¹⁶⁶.

İskender, Halikarnassos sonrasında Karia bölgesine doğru ilerlemiştir. Alinda (Karpuzlu) haricindeki tüm bölgedeki kentleri kuşatmıştır¹⁶⁷. Karia bölgesine geldiğinde Kariyalıların Kralı Hekatomnos'un kızı Ada, İskender'e sadakatini bildirerek kenti teslim edeceğini söylemiştir. İskender, Kraliçe Ada'nın bu tavrından dolayı memnun kalarak Karia'nın Yunan kentleri haricindeki bölgedeki tüm gelir kaynaklarını Ada'ya bağışlamıştır¹⁶⁸. İskender, Halikarnassos kentini de bünyesine alınca Anadolu'daki Pers kuvveti sonlanmış ve bölgedeki yaşayan Persler tarafından da boşaltılmıştır. Bu neticeyle de MÖ 333 yılında yaşanacak İssos Savaşı'na değin İskender, Persler ile denk gelmeyecekti¹⁶⁹. İskender'in Batı Anadolu'yu da elde etmesiyle, Perslerden aldığı mevcut olan satraplık modelini devam ettirmiştir. Varolan yöneticilerde değişiklik yapmak haricinde başka bir değişiklik yapmamıştır¹⁷⁰.

İskender, Lykia'yı ele geçirmeden önce Asandros'u Lydia satrapı yapmış ve ayrımcılığı önlemek için ona yeterli askeri güç bırakmıştır. Asandros, kralın yaşamı boyunca saltanatını sürdürmekle kalmamış, aynı zamanda kralın ölümünden sonra da Karia'yı kendi topraklarına katmayı başararak Antipatros'tan da bu ilhakin onayını almıştır¹⁷¹. MÖ 317 yılında Lagus, oğlu Ptolemy'nin Antigonos'a karşı kurduğu ittifaka Cassandra, Seleukos ve Karia'da katılmıştır. Ancak bu olayın ardından gelen savaş onun için kötü sonuçlar getirmiş. MÖ 313 yılında tamamen mağlup olunca ordusunu Antigonos'a teslim etmiş ve satraplığı kabul ettikten sonra bölgedeki tüm Yunan şehirlerine özerklik vererek, Antigonos'a bağlılığın sürdürülmesini de içeren bir antlaşma imzalamak zorunda kalmıştır. Asandros anlaşmayı imzaladıktan hemen sonra teslim olduğu için pişman olmuş ve rehin olarak sunduğu kardeşini

¹⁶⁵ Kaya, 2019:46-47; Tekin, 2021:2; Droysen, 197-202.

¹⁶⁶ Kaya, 2019:49-50.

¹⁶⁷ Droysen, 2020:203-204.

¹⁶⁸ Strabon, XIV. 2.17; Kaya, 2019:50;Droysen, 2020:203-204.

¹⁶⁹ Kaya, 2019:51.

¹⁷⁰ Briant, 2019:59.

¹⁷¹ Rayet – Thomas, 1997: 27;Droysen, 2020:212.

kaçırmak için Ptolemy ve Seleukos'a elçiler göndermiştir. Ancak Antigonus ona yardım istemesi için zaman tanımayarak, ordusunu derhal Karia'ya yönlendirmiş, Tralleis'i kuşatmış ve iki generali Medios ve Dosimus Miletos'u tutarken Tralleis'i zorla ele geçirmiştir¹⁷².

3.6.1.1.Pergamon Krallığı

Büyük İskender'in MÖ 323 yılında ölümüyle Diadokhların taht mücadeleleri başlamıştı bu neticeyle Tralleis kenti de etkilenmiş ve sıklıkla el değiştirmiştir, kent ilk Antigonus'un eline geçmiştir, MÖ 281'de Sardeis yakınlarındaki gerçekleşen Kurupedion Savaşı sonrası Seleukos Krallığı'nın hâkimiyetine girmiştir¹⁷³. Tralleis'in adı II. Seleukos Dönemi'nde (MÖ 246-247) tekrardan değişikliğe uğrayarak Seleukia adını almıştır¹⁷⁴. Ancak bahsedilen dönem hakkında bilgilerimiz oldukça kısıtlıdır. Buna bağlı olarak Seleukos Kralı III. Antiokhos (MÖ 241-187) ile Pergamon Kralı II. Eumenes (MÖ 197-159) ve destekçisi Romalılar arasında, MÖ 190 yılında Sipylos yakınlarındaki Magnesia'nın (Manisa) biraz daha kuzeyinde Hermos'un kuzeyindeki yer alan ovada gerçekleşen "Magnesia Savaşı" olarak adlandırılan mücadelede Romalıların galip gelmesiyle MÖ 188'de imzalanan Apameia Barış Antlaşmasına göre zafer kazanılmasında Pergamon Kralı II. Eumenes'in (MÖ 197-159) rolü olduğu için Tralleis kenti II. Eumenes'e verilmiştir¹⁷⁵. Savaşın neticesiyle Batı ve Güneybatı Anadolu topraklarındaki siyasi yapının kaderini değiştirmiştir. Anlaşılacağı üzere Tralleis kenti, Antiokhos'un Suriye, Galatia ve Kappadokialı pahalı askerlerden meydana gelen orduya karşılık Girit ve Pergamon askeri ile beraber Roma yanlısı bir politika takip etmiştir¹⁷⁶. Magnesia Savaşı'nın Roma ve müttefikleriyle kazanılmasıyla Batı Anadolu'daki kentlerin Antiokhos'a karşı endişe korku giderek içlerinde Tralleis'in de yer aldığı birçok kent Roma'ya sadakatlerini bildirme amacıyla Magnesia ad Sipyllum'daki Consul Scipio'ya elçiler göndermişlerdir¹⁷⁷. Bu neticeyle MÖ 188'den sonra Tralleis'in de içlerinde yer aldığı Telmessos (Fethiye), Magnesia ad Sipyllum (Manisa), Sardeis (Sart), Thyateira (Akhisar), Magnesia ad Meandrum (Ortaklar), Priapos (Karabiga), Parion (Kemer), Skepsis (Kurşunlu) ve Abydos (Nara) olmak üzere II. Eumenes'e vergi ödemekle mükellef olmuştur¹⁷⁸.

Tralleis'in Pergamon Krallığı'nın idaresi altında iken refah seviyesinin arttığı bir dönemdir. Bilhassa kent, II. Eumenes (MÖ 197-159) ile II. Attalos (MÖ 159-138) idareleri döneminde bahsi geçen kralların halka yönelik iyimser bir politika izlemelerinden,

¹⁷² Rayet – Thomas, 1997: 28.

¹⁷³ Özgan,1982, 6; Rayet – Thomas, 1877:27.

¹⁷⁴ Rayet – Thomas, 1877:66; Robert, 1962:155.

¹⁷⁵ Üreten, 2014:345; Grainger, 2002:307; Kurt, 2010:100.

¹⁷⁶ Malay, 1992:56.

¹⁷⁷ Üreten, 2014:345

¹⁷⁸ Üreten, 2014:345-6.

vergilerden muaf tutulmaları sebebiyle kent yükselişe geçmiştir¹⁷⁹. Hatta bu dönem içerisindeki refahları mimari yapılardan anlaşılmaktadır. Başlıca: Zeus Laraios, Askleopios, Nike ve Dionysos tapınakları, Dor biçimindeki sütunlara sahip koridor, Agaro, Bergama Krallarının Kiremit Sarayı¹⁸⁰ ve Alabandalı ünlü Apaturis tarafından inşa edilen tiyatro ve Gymnasium'u ile station'dur¹⁸¹. Tralleis'in Attaloslar dönemindeki refahını gösteren bir başka unsur ise dönem içerisinde basılan sikkeler oluşturmaktadır¹⁸².

II. Eumenes'in ölümünün ardından hükümdarlık görevini kardeşi üstlendi. II. Attalos Dördüncü Makedonya Savaşı sırasında Roma yanlısı bir duruş sergileyerek sahneye çıktı. II. Eumenes'in hükümdarlığı döneminde Roma ile yaşanan gergin ilişkiler yeniden canlandı ve Pergamon'un Roma Cumhuriyeti'nin tebaası haline gelmesiyle sonuçlandı. Sonuç olarak, Pergamon'un gerçekleştirdiği her türlü bağımsız eylem, Roma'nın onayını gerektiriyordu. MÖ 138 yılında Attalos'un ölümü üzerine tahta II. Eumenes'in oğlu III. Attalos Pergamon'un son hükümdarı oldu. II. Attalos'un selefi zehirlenerek kendi yaşamına son verdiğini belirtmekte fayda var. Ayrıca, amcasının ölümünün ardından III. Attalos'un kendisine karşı bir komplo kurulduğuna inandığı ve bu komplonun en üst düzey yetkililer ve ailelerinin idamına yol açtığı bilinmektedir. Bu bilgiler haricinde dönem hakkında kısıtlı bilgiye sahibiz¹⁸³.

Tralleis halkı için bu refah yaşamı çok uzun sürmemiştir. Pergamon'un son kralı III. Attalos Philometor'un (MÖ 138-133) vasiyeti üzerine krallığın Roma'ya ilhak edilmesi Tralleis için felaketlerin başlangıcı olmuştur¹⁸⁴.

3.6.2. Roma Dönemi

III. Attalos Philometor'un (MÖ 138-133) ölümü sonrası Tralleis MÖ 133'de Pergamon Krallığı ile birlikte, Roma'nın egemenliğine girmiştir. Ancak II. Eumenes'in gayrimeşru olan oğlu Aristonikos'un vasiyetnameyi reddetmesiyle Roma İmparatorluğu'na yaklaşık 4 sene (MÖ 133-130) başkaldırmıştır¹⁸⁵. Aristonikos Ayaklanması olarak geçen Aristonikos'un baş kaldırı hareketine Roma'nın karşısında tavır sergileyen Pergamon Krallığı içerisindeki kentlerinde yer almasının dışında Bithynia, Pontos, Kappadokia ve Paphlagonia krallıkları da isyana destek vermiştir. MÖ 130 yılında isyan bastırılmış ve Aristonikos idam edilmiştir. İsyana destek veren kentler arasında Tralleis'te ağır bir şekilde vergi cezasına

¹⁷⁹ Hansen, 1971:124; Üreten, 2014:345-346.

¹⁸⁰ Vitruvius, II. VIII.9.

¹⁸¹ Vitruvius, VII. V.5 Bahsi geçen yapılar için bkz. Dinç, 2003: 51.

¹⁸² Üreten, 2015:346.

¹⁸³ Justinus, XXXVI. 4.1.;Diodorus, XXXVI. 3;Kaya, 2019, 207; Hansen, 1971:142; Magie, 1950:30-31.

¹⁸⁴ Üreten, 2015:347; Demir, 2011:181.

¹⁸⁵ Malay, 1987:13-48.

çarpıtılmıştır¹⁸⁶. Bu bağlamda ağır vergiler altında ezilen kent eski refahını koruyamaması ile ekonomisi de bir hayli kötüleşmiştir. MÖ 89'da kendisini Anadolu halklarını Romalıların eziyetlerinden kurtarabileceğini vaadinde bulunan Pontus Kralı VI. Mithridates Eupator'un liderliğindeki isyana girişimine Tralleis'te katılmıştır¹⁸⁷. Tralleis'te Concordia Tapınağı'nda toplanan kişiler Mihthridates'in askerleri tarafından katledilmesi sonucunda Tralles'in çöküşünü hızlandıran bu olay "Birinci Mithridates Savaşı" olarak geçmektedir¹⁸⁸. Sulla'nın Mihthridates'i alt etmesiyle bu ayaklanmaya dâhil olan birçok şehir gibi Tralleis'te beş yıl boyunca ağır vergilerle cezalandırılmıştır¹⁸⁹.

Uzun süren savaşlar ve isyanlar neticesinde iyice zayıflayan Tralleis, Pompeius'un ılımlı tutumu ve vergi yükünün azalması ekonominin düzelmeye başlamasıyla kent MÖ 58'de yeniden Kistophor basmıştır¹⁹⁰.

Tralleis'in eski ihtişamına kavuşmasında aslen Nysalı olup Tralleis'de yaşamını devam ettiren Pompeius'un yakın dostu tüccar Pythodoros'un da rolü vardır¹⁹¹. Bu bağlamda Roma'da Pompeius ve Caesar ile bağlantıların sağlamlaşmasıyla kent Cumhuriyet Dönemi'nde elit tabakanın yaşamını sürdürdüğü bir kente dönüşmüştür¹⁹².

Tralleis, Batı Anadolu'daki diğer kentler gibi MÖ 26'da bir depremle hasar görmüş, ancak Augustus döneminde restore edilmiştir¹⁹³. Tralleis kenti diğer dönemlerde olduğu gibi bu dönemde de kentin adı değişerek "Caiseria" olmuştur. Bu isim İmparator Trainus Dönemi'nde (MS 98-117) dönemine değin aynı kalmıştır. Augustus ile başlayan bayındırlık işleri, Tiberius ile (MS 14-37) devamlılığını sağlamıştır, Caligula (MS 37-41) ve Claidus (MS 41-54) dönemlerinde de Tralleis kentinde mimari önemli yapıların inşası gerçekleşmiştir¹⁹⁴.

MS 129'da Hadrianus, ikinci Doğu seferinden dönüş yolunda Tralleis'e uğrayarak Mısır'dan gelen tahılı kente bağışlamıştır. Bunun dışında Tralleis'in Flavius döneminden sonraki tarihi hakkında sikke ve yazıtlar dışında pek bir şey bilinmemekle birlikte kentin Bizans döneminde 1259-1282 tarihleri arasında II. Andronikos Palailogos tarafından yeniden inşa edildiği kayıtlara geçmiştir¹⁹⁵.

Bizans İmparatorluğu hâkimiyetindeki Tralleis kenti Anadolu Patriğine bağlı

¹⁸⁶ Rayet – Thomas, 1997: 32.

¹⁸⁷ Rayet – Thomas, 1877:73; Rostovtzeff, 1955:744.

¹⁸⁸ Üreten, 2016:349; Özgan, 1982:7.

¹⁸⁹ Rayet – Thomas, 1997: 32.

¹⁹⁰ Rayet – Thomas, 1877:78.

¹⁹¹ Strabon, XIV. 1.42; Rayet – Thomas, 1877:81.

¹⁹² Strabon, XIV.1.42; Cicero., *Pro Flacco* 52.

¹⁹³ Strabon, XII.8.18; Mommsen, 1883:159.

¹⁹⁴ Strabon, XII. 8.18; Saraçoğlu, 2018:372.

¹⁹⁵ Dinç, 1998:211.

yönetilmiş ve 1280’de II. Palailogos tarafından kent tekrar kurulmuştur¹⁹⁶. İmparator Andronikos, Tralleis’in konumundan etkilenecek şekilde tekrar imar edilmesine ve kenti terk eden halkın tekrardan kente geri gelmesi isteğinde bulunmuştur¹⁹⁷. MÖ I. yy’dan itibaren Roma İmparatorluğu’nun Batı Anadolu’ya gelmesinin ardından yapılan askeri ve siyasi seferler neticesinde halk iyice yoksullaştı ve ağır vergiler altında ezildi. Augustus döneminden itibaren gerçekleşen *Pax Romana* ekonomik olarak büyümeye sağlayarak kenti refah ve zenginlik dönemine tekrar döndürmüştür¹⁹⁸.

4.Tralleis ve Çevresinin Yerleşimleri

4.1.Amyzon

Amyzon antik kenti halk tarafından *Asartepe* olarak bilinen ormanlık bir yamaçta yer almaktadır¹⁹⁹. Konum olarak Alinda’nın 2-3 km kuzeybatısındaki bir yükseklikte bulunmaktadır ve kentin tarihçesi ile ilgili bilgilerimiz oldukça sınırlı olmakla beraber kentin adı ilk olarak MÖ 4. yy’ın ortalarında *Antika-Delos* deniz ittifakının vergi listelerinde geçmektedir²⁰⁰. Strabon Amyzon’un küçük bir kasaba olduğundan bahsetmektedir:

’’ *Iasos’tan sonra Miletos’luların Posedion’una gelinir. İç kısımlarda işarete değer üç kent vardı: Mylasa, Stratonikeia ve Alabanda diğerleri bunlara veya kıyıda başka kentlere bağlıdır. Bunlar arasında Amyzon, Heraklia, Euromos ve Khalketor bulunur. Bunlar için söylenecek çok az şey vardır*’’²⁰¹.

4.2. Antiokheia ad Meandrum

Antiokheia kasabası Nazilli’ye yaklaşık 20 km uzaklıkta, Büyük Menderes Nehri’nin güney kıyısında, Dandalas ve Büyük Menderes nehirlerinin birleştiği noktada yer alır. Başaran Köyü şehrin doğusunda yer almakta olup deniz seviyesinden 167 m yükseklikte bulunmaktadır ve kent bir tepe (Asartepe-Azmaç) üzerine kurulmuştur²⁰². Aydın-Denizli karayolu üzerinde Kuyucak’ı geçip Karacasu-Tavas yolunu gördükten sonra Başaran köyü üzerinden Antiocheia’ya varılmaktadır²⁰³. Plinius’un anlatıma göre Antiokheia kenti Symmathios ve Kranaos adlı iki yerleşkenin synoikismos’unun birleşimi ile doğmuştur²⁰⁴. Kentin geçmişinin ne kadar eskiye gittiği bilinmemekle birlikte Helenistik döneme ait nümizmatik kanıtlar

¹⁹⁶ Texier,2002:100.

¹⁹⁷ Dinç, 1998:211.

¹⁹⁸ Dinç, 2003:65.

¹⁹⁹ Laumonier, 1958:429.

²⁰⁰ Sevin,2011:113; Umar,1999:252.

²⁰¹ Strab.,XIV.649.

²⁰² Söner, 2017:140.

²⁰³ Umar, 1999:336.

²⁰⁴ Plin., *Nat. Hist.*, V. 5.108.

dışında başka bir belge veya arkeolojik kayıt bulunmamaktadır. Barnes ve Whittow'un kentte gördükleri büyük mermer blokların Hellenistik döneme tarihlendirmişlerdir²⁰⁵. Kentin kuruluşu ile ilgili Samos Fermanında Antiokheia adı geçmektedir²⁰⁶. Fermenda ise Samos halkı ve Antiokheialılar'ın aynı soydan olduğundan bahsedilmektedir. Cohen, bu sebeple kesin olmamakla birlikte şehrin Sisamlılar tarafından kolonileştirilmiş olabileceğine dikkat çekmektedir²⁰⁷.

Antiokheia kenti, 18. ve 19. yüzyıllarda Anadolu'yu ziyaret eden seyyahlardan R.Chandler; 1775 yılında yayınladığı kitabında Antiocheia'dan geçen yolun depreme dayanıklı olduğunu ve şehrin konumunun özellikle de Tralleis civarını işgal etmesinden kaynaklandığını ifade belirmiştir. Chandler ayrıca Antiokheia'ya ait aynı isimli incirden de bahsetmektedir²⁰⁸.

4.3. Alabanda

Alabanda antik kenti, Aydın ili Çine ilçesinin 7 km güneyinde, Gökbel Dağı'nın kuzeyinde Marsyas nehrinin batı ovasındaki Araphisar yerleşkesinde, halkın Karadağ olarak adlandırdığı bir tepenin eteğinde kurulmuştur²⁰⁹. Kentin kuruluş tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte kent adının son eki olan "-nda" kentin antik yerleşim olduğuna işaret etmektedir²¹⁰. Byzantion'lu Stephanos'a göre şehir ismini Kar'dan almıştır ve Kar'ın oğlu Alabandos'un at yarışını kazanması sonucunda kente Alabanda ismi verilmiştir. Karia dilinde ise *Ala=at; banda=zafar* demektir²¹¹. Wilhelm Brandstein'in araştırmasına göre Alabanda kelimesinin etimolojisi "*Ahırlı*" anlamında kullanılmaktadır²¹². Brandstein'a göre kent Karlar tarafından kurulmuş adını Menandros'un kızı Kalliarkhos'un oğlu Alabandos'tan almıştır. Bir başka anlatıma göre ise şehir Euippos'un oğlu Alabandos tarafından kurulmuştur²¹³.

Strabon, Alabanda kenti ile ilgili Apollonios Malakos'tan duyduklarını şöyle nakleder:

'Alabanda, birleşmiş iki tepenin eşiğinde kurulmuş, küfelerle yüklü bir eşek görünümüne olan bir kenttir. Apollonios Malakos, kenti hem bu görünümünden, hem de burada çok sayıda akrep bulunduğundan ötürü alaya alırken, kentin akrep küfeleri yükü bir eşek olduğunu söyler. Hem bu kent, hem de Mylasa bu yaratıklarla doludur ve bunların arasındaki bütün

²⁰⁵ Barnes – Whittow,1998:17

²⁰⁶ Habitch, 1957:242:52;Cohen, 1995, 251.

²⁰⁷ Habitch, 1957,:245:52;Cohen, 1995, 251.

²⁰⁸ Chandler, 1775:260-262.

²⁰⁹ Bean, 2000:189.

²¹⁰ Küçükeren,2005:124.

²¹¹ Bayburtoğlu,1982:124.

²¹² Umar,1993, 43.

²¹³ BMC Lydia, cxxxiv.

dağlık bölge böyledir. Alabanda'dan çok sayıda harp çalan kızlarla dolu, halkı lüks ve sefahat içinde yaşayan bir kenttir''²¹⁴.

Kent ile ilgili erken tarihli bilgilere Hitit yazılı tabletlerden erişilebilmektedir. Garstang ve Gurney'in Hitit İmparatorluğu'nun batı sınırını ve o dönemki mevcut coğrafyayı belirlemek üzere yaptıkları çalışmalarda II. Murşili'nin (MÖ 1345-1315) Ahhiyawa üzerine yaptığı seferler sırasında takip ettiği yol güzergâhı ve geçtiği kentleri tespit etmişlerdir²¹⁵. Araştırmalarının sonucunda İon ve Karia şehirlerini Hitit metinlerindeki şehir adları ile eş tutmayı önererek, Waliwanda adının Marsyas'ın batısında yer alan Alabanda olabileceği fikrini ortaya atmışlardır²¹⁶.

Bununla birlikte III. Hattuşili döneminde (MÖ 1267-1237) yazıldığı düşünülen Tawagalawa metninin giriş kısmında, Piyamaradu olarak adlandırılan kişinin Arimma şehrini yakıp yıkarak Lukka insanların da Ahhiyawa kralının kardeşi Tawagalawa ve Hitit kralına yardım etmek için istekte bulunmalarını anlatılmaktadır. Metnin devamında Sallapa ve Waliwanda (*Alabanda*)²¹⁷ güzergâhından giden kralın Waliwanda'ya vardığında Piyamaradu'ya İyalanda'yı (Alinda) boşaltması için emir gönderdiğinden söz edilmektedir:

*“Eğer benim egemenliğimi istiyorsan, Waliwanda ve İyalanda'ya geldiğimde, İyalanda'da adamlarından hiçbirini bulmayayım ve sen oraya hiç kimsenin geri gelmesine izin vermeyeceksin ve benim bölgeme girmeyeceksin. Buna bağlı olanları göreceğim (?). fakat İyalanda'ya geldiğimde, düşman üç yerde bana saldırdı ... Ben yaya olarak gittim ve düşmanı [orada (?)] vurup öldürdüm ...”*²¹⁸.

Alabanda jeopolitik bakımdan oldukça önemli bir yerde olup Lykia'dan İonia'ya uzanan ticaret yolu üzerinde yer almaktadır²¹⁹. Bu yol rotası Alinda, Mylasa ve Miletos'a ulaşımı kolaylaştırmıştır²²⁰. Kentin stratejik konumu, Alabanda'yı eski çağlarda önemli bir ticaret kenti haline getirmiş ve kentin çevresindeki dağlardan çıkarılan siyah mermer ve orman ürünleri kolaylıkla satılarak büyük çaplı bir gelir elde edilmiştir²²¹. Alabanda sadece satış konusunda değil; nakliye, denizasırı pazar ürünleri konusunda da öne çıkan bir kenttir²²².

---

²¹⁴ Strabon., XIV.2.26.

²¹⁵ Boysal, 1971: 70-71.

²¹⁶ Garstang – Gurney, 1959: 75-88.

²¹⁷ Garstang – Gurney, 1959: 79.

²¹⁸ Garstang – Gurney 1959, 111-112; KUB 14.3 I, 1-74.

²¹⁹ Peschlow, 2001: 225-258.

²²⁰ Garstang – Gurney 1959-78

²²¹ Garstang – Gurney 1959-78.

²²² Mahir, 1950: 52.

4.4. Alinda

Alinda, Marsyas'ın bir kolunun doğu yönünde Alabanda 'ya doğru aktığı Karpuzlu ovasına hâkim kayalık bir yükseltide bulunuyordu²²³. Konum olarak Aydın'ın 50 km güneybatısında yer almaktadır²²⁴. Alinda'dan 18. yy seyyahlarının kayıtlarında bahsedilmekle birlikte, yerleşkenin haritası 19. yy'da Landron ve Tremoux tarafından çizilmiştir²²⁵. Alinda'nın erken dönemlerine ait tarihiyle ilgili bilgiler oldukça kısıtlıdır. Garstang, Alinda'yı Hitit metinlerinden bildiğimiz Iyalanda ile bağdaştırmakta olup onun bu görüşü geniş çaplı destek bulmuştur. Ancak bu teoriyi doğrulayacak maddi kanıtlar yeterli değildir²²⁶. Magie ise araştırmaları sonucunda Alinda'nın Ege kıyılarına uzak olmasına rağmen halkın Yunan soyundan geldiklerini ileri sürerek diğer Karia şehirleri gibi kenti bu gruba dâhil etmektedir²²⁷. Alinda'nın Hellenistlik çağıdaki tarihine dair önemli bilgiler Karpuzlu ovasının doğusundaki bir köyde bulunan, büyük olasılıkla o yere Alinda'dan getirilmiş olan bir onur yazıtında yer almaktadır²²⁸. Yazıt, MÖ 240 ile 220 yılları arasında Karia'yı yöneten Olympiahos'un üstleri Dionystes ve Apollos'a ithaf edilmiştir²²⁹.

4.5. Aphrodisias

Kent, Salbakos Dağları'nın eteklerinde yer almaktadır. Dandalas Nehri yakınındaki bir tepe üzerinde, güneybatıya doğru hafif eğimli bir bölgede inşa edilmiştir. Bugün burada Aydın ilinin Karacasu ilçesine bağlı Geyre Köyü bulunmaktadır²³⁰.

Aphrodisias kentinin ismi Büyük İskender'den sonra Anadolu'da çoğunluğu oluşturan Yunan kültüründen dolayı kullanılmıştır²³¹ (Resim-4). Kent hakkındaki bilgiler oldukça sınırlı olmasına karşın Strabon²³², Appianus²³³, Pausanias²³⁴, ve Apollonios yerleşimden söz etmişlerdir.

Apollonius kentin eski adının Aphrodisias *Ninnoe* olduğunu ifade etmiştir. MS. I. yy'ın sonlarında sivil bazilika kabartmalarında Ninnoe'un betimlemesinin yer alması ve yazılı kaynaklardan da bildiğimiz Zeus Nineudios yerel tanrı inancının varlığı kentin önceki adının ise yerleşime polis statüsü verildikten sonra olduğu düşüncesinin oluşmasına neden

²²³ BMCLydia, xxx.

²²⁴ Pococke, 1745:66.

²²⁵ Chandler, 1817:163-165.

²²⁶ Garstang, 1943:41; Marchese, 1986:89.

²²⁷ Magie, 1950:85.

²²⁸ Laumonier, 1934:291-298.

²²⁹ Kobes, 1996:135-145.

²³⁰ Erim, 1986:188.

²³¹ Erim, 1986:27.

²³² Strabon., XII. 8.1.

²³³ Appianus I. 11, 97.

²³⁴ Pausanias I.26.

olmuştur²³⁵.

MÖ I. yüzyıldan Geç Klasik döneme kadar bir ibadet merkezi olan kent, Roma imparatorları tarafından Asya'da önemli bir kent halinde olmasından kaynaklı ki bölgeye adını vermiştir²³⁶. İzmir'deki İngiliz konsolosu ve botanikçi William Sherard, Aphrodisias'ı 1705 yılında ziyaret eden ilk kişidir²³⁷.

4.6. Didyma

Aydın'ın Söke ilçesinin Akköy mahallesinde kurulan²³⁸ Antik dönem kehanet merkezinin bulunduğu yer bugünkü adıyla Didim olarak bilinmekte olup, kentin eski adı "Yortan" idi²³⁹. Bahsi geçen Kehanet Merkezi, Miletos'un yaklaşık 16 kilometre güneyinde yer almaktadır ve kutsal bir yolla Miletos'a bağlanmaktadır²⁴⁰ (Resim-5).

4.7. Gergakome

Gergakome Antik kenti, Çine İlçesi'nin yaklaşık 25 km, Aydın'a ise 36 km mesafede ve kentin güneydoğusunda yer almaktadır Gergakome, Madran Dağının güneybatı eteğinde, Büyük Menderes Nehri'nin kollarından birisi olan Marsyas Nehri'nin doğu kıyısında yer almaktadır. Gergakome harabelerinin yer aldığı bölge yöre halkı tarafından *Gavurpazarı* veya *Gavurdamı* olarak adlandırılmaktadır. Bu yerleşimin en dikkat çekici özelliği Eski Çine'nin yaklaşık 7 km güneydoğusundaki dağlık bir alanda yer alması ve kayaların üzerinde Gerga adının yazmasıdır²⁴¹. Gergakome'ye ulaşmanın iki yolu bulunmaktadır: Birincisinde kente Eski Çine-Muğla karayolundan yak. 20 km sonrasında İncekemer Köprüsü üzerinden Kuzeye doğru 2 saatlik bir yürüyüşten sonra ulaşılır. İkinci yol ise, Eski Çine Ovacık köyü yol istikametinden 15 km gidildikten sonra Alabayır köyüne varılarak buradan kente ulaşmaktadır²⁴².

4.8. Harpasa

Aydın'ın Nazilli ilçesinde Esen köyün hemen üzerindeki tepe üzerinde kent yer almaktadır²⁴³. Kentin adını Nehirler bölümünde bahsettiğimiz Harpasos'tan (Akçay) aldığı söylenebilir²⁴⁴. Harpasa kenti tarihi olaylara etki eden önemli bir kent olmasa da buraya dair en dikkat çeken olay MÖ 229-228 yılları arasında gerçekleşen ve Pergamon Kralı I.

---

²³⁵ Chaniotis, 2010:462.

²³⁶ Erim, 1986: 30.

²³⁷ Doruk,1987:554.

²³⁸ Sevin, 2001:255.

²³⁹ Tekin, 2007 :129.

²⁴⁰ Tekin, 2007:129.

²⁴¹ Bean, 1987: 240.

²⁴² Dağdeviren, 2005: 20.

²⁴³ Umar, 1999:324.

²⁴⁴ Zgusta, 1964: 99.

Attalos'un Seloukos Devleti'ni mağlup ettiği savaştır²⁴⁵.

4.9. Hereaklia

Herakleia kenti üzerinde Kapıkırı köyüne konumlanmaktadır. Kent, MÖ 4. yy sonralarında kurulmuş olup, halk Latmos'taki yerleşimini bırakarak, deniz ticareti ile gelişen Herakleia kentine yerleşmişlerdir²⁴⁶. Strabon Herakleia kentini şöyle anlatır:

*“Latmos Körfezi'nde gemi demirleme yeri bulunan Herakleia adında küçük bir yerleşim var ve biraz ileride, küçük bir ırmağı geçtikten sonra bir mağara içinde Endymion'un mezarı vardır”*²⁴⁷.

Herakleia görünüşte tipik bir Yunan şehridir. Doğanın kent dokusuyla iç içe olduğu kentte antik çağlardan kalma çeşitli kalıntıları ziyaret edebilir ve bu kalıntıları izlemek mümkündür²⁴⁸.

4.10. Magnesia ad Meandrum

Antik dönem içerisinde Magnesia ad Meandrum olarak adlandırılan kent, Ortaklar-Söke karayolu üzerinde, Tekinköy sınırları içerisinde, Aydın ili Germencik ilçesinin Ortaklar'da yer almaktadır. Menderes Nehri üzerindeki Magnesia şehri, Ionia'nın merkezinde yer alır ve Hellas'ın kuzeyindeki Magnesia Aiolleri tarafından kurulmuştur²⁴⁹.

Kuruluş efsanesi ve antik kaynaklardaki kayıtlara göre kentin, Teselya bölgesinden gelen ve Magnetler adı verilen bir topluluk tarafından kurulduğu söylenmektedir²⁵⁰. Ancak diğer araştırmalar kentin Yunanistan'ın kuzey bölgesindeki Aioller tarafından kurulduğunu ifade etmektedir²⁵¹. Sonuç olarak şehrin Panionian'a katıldığı bilinmekle birlikte kentin MÖ 7. yüzyılda kurulduğu tahmin edilmektedir. MÖ 5. yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarında Lidya'nın, Gyges'in egemenliğine girmesi ve kısa süre sonra da kentin Kimmerler tarafından istila edilmesiyle yerleşim ağır hasara uğramıştır²⁵².

4.11. Mastaura

Mastaura kenti, Aydın Dağları'nın güney yamaçlarında, Aydın ilinin Nazilli ilçesine 3 km uzaklıkta Bozyurt Köyü sınırları içerisinde konumlanmaktadır²⁵³. Ege kıyılarını Anadolu'nun iç kesimlerine bağlayan ve doğal bir rota olan Maiandros vadisi boyunca uzanan yol ile

²⁴⁵ Umar, 1999:326.

²⁴⁶ Akkurnaz, 2018: 29; Hüliden, 2013:3139.

²⁴⁷ Strabon XIV.1.8

²⁴⁸ Akkurnaz, 2018: 35.

²⁴⁹ Akurgal,1987:25; Bingöl, 2005: 55.

²⁵⁰ Bingöl, 2005: 55.

²⁵¹ Human, 1904:145.

²⁵² Bingöl, 1991:105-114.

²⁵³ Laumonier, 1958:718.

güzergâhının önemli kasabalarından biri olan Mastaura, bölgede kavşak sayılabilecek önemli bir noktada yer almaktadır²⁵⁴. Mastaura, antik adı *Khrysaoris* olan ve yöre halkının "*Mastavra Çayı*" dediği Maiandros nehrinin kuzey kollarından biri olan Messogis Dağı'nın eteklerinden akan bir deredir²⁵⁵.

Strabon, Mastaura hakkında bilgi veren en eski yazar olup Maiandros nehrinin etrafında bulunan kentleri sayarken Mastaura'nın yeri ve konumu hakkında net bilgiler vermiştir. Bu bölgeden söz ederken nehrin bir tarafında Koskinia ve Orthosia, diğer tarafında ise Nysa, Briula, Mastaura ve Akharaka kentlerinin varlığına değinmiştir²⁵⁶.

Plinius, Mastaura adını da Ephesos Conventusu'na kentleri arasında saydığına göre, Mastaura'nın MS 1. yüzyılda Ephesos'un adli merkezi olan bir kent olduğu anlaşılmaktadır. Kentin ilk yazılı kayıtları Roma İmparatorluğu'na kadar uzansa da Mastaura'nın Helenistik dönemde bir ticaret kenti olduğu bilinmektedir²⁵⁷.

Mastaura hakkında en detaylı bilgiyi Bizanslı Stephanos vermektedir. Yazar, Mastaura'nın bir Lidya şehri olduğu, dolayısıyla adının peri Ma'dan geldiğini, dolayısıyla kentin kuruluşunun bir efsane ile bağlantılı olduğundan söz etmektedir. Yazara göre Ma, Zeus'un annesi tanrıça Rhea'ya eşlik eden perilerden biridir ve Zeus, Dionysos'un bebeğine bakma ve Hera'nın gazabından koruyarak bebeği büyütme görevini bu periye vermişti²⁵⁸.

4.12. Miletos

Miletos Antik Kenti Aydın'ın Didim ilçesinde bulunmaktadır. Miletos, Büyük Menderes nehrinin ağzına yakın bir liman olarak bilinse de kentin tarihi antik dönemlere kadar uzanmaktadır ve antik belgeler kentin o dönemlerde bir liman olmadığını göstermektedir²⁵⁹.

Miletos hakkında bilgi veren çeşitli antik kaynaklar bulunmaktadır. Bunlara örnek verecek olursak: Herodotos Miletos ile aynı dilin birkaç lehçesi olduğunu kaydetmiştir. Bu lehçeleri Panionion Konfederasyonunu kuran İonialıların, İon kentleri ile Myus ve Priene gibi Karia kentleri de dâhil olmak üzere çeşitli bölgelerde konuşulmakta idi²⁶⁰.

Miletos kenti Apollon ile ilişkilendirilmektedir. Gelenekler nesilden nesille aktarılan iki önemli hikâyeyi içerir²⁶¹. Bunlardan birine göre Apollon ile Girit kralı Minos'un kızı Akakollis; Akkokkilis'in üç oğlundan biri olan Miletos'u Minos'un kendisine zarar vermesini

²⁵⁴ Akkurnaz, 2018:100.

²⁵⁵ Akkurnaz, 2018:100.

²⁵⁶ Strabon, XIV.1 48: Ayrıca bkz. Akkurnaz, 2018:102.

²⁵⁷ Plinius.,V. 31; Ayrıca bkz. Akkurnaz, 2018:103.

²⁵⁸ Akkurnaz, 2018:103.

²⁵⁹ Garstang – Gurney 1959:39-41; Schwertheim, 2009: 36-37.

²⁶⁰ Herodotos, I:142.

²⁶¹ Schwertheim, 2009: 36-37.

önlemek için bir dağa bırakmıştır. Kurtlar çocuğa bakmış ve daha sonra Milet'in çobanları onu Anadolu'da büyütmüşlerdir. Sonra o da Menderes nehrinin kızı Kayane ile evlenerek Miletus şehrini kurmuştur. Bir diğer anlatılan hikâye Milet adındaki bir şahıstan kaynaklanmaktadır. Miletos'u Milet, Sarpedon ile birlikte Anadolu'da Miletos'u kurdukları anlatılmaktadır²⁶².

4.13. Myous

Myous antik kenti Bafa gölü kıyısında, Miletos'un 15 km doğusunda, Aydın ilinin Söke ilçesi sınırları içerisindeki Avşar Köyü yakınlarına lokalize olunmaktadır²⁶³. Myous kenti ile ilgili kısıtlı bilgiye sahibiz çünkü Myous sakinleri sivrisineklerden o kadar rahatsız oldular ki kenti terk edip Miletos'a doğru ilerlemişlerdir²⁶⁴.

4.14. Nysa

Nysa Antik kenti Aydın-Denizli karayolu üzerinde Sultanhisar ilçesinde Aydın'a 3 km mesafede ve kentin kuzeybatısında bulunmaktadır. Şehir, Aydın Dağları'nın güney yamacında konumlanmaktadır²⁶⁵. Strabon, şehrin bu nedenle vadinin iki yakasını birbirine bağlayan iki köprüden oluşan şehir olduğunu söylemiştir²⁶⁶. Nysa adına antik dönemde sıkça rastlanmaktadır. Byzantion'lu Stephanos, Nysa olarak adlandırılan on tane kentten bahseder. Stephanos'a göre Nysa kenti Syria'lı I. Antiochos tarafından kurulmuştur²⁶⁷. Strabon'a göre ise Sparta'dan Athymbrados ve Hydrelos adlı üç kardeş kendi adlarıyla ayrı ayrı üç şehir kurmuşlardır ve daha sonra bu üç şehrin tümüne Nysa adı verilmiştir. Ancak Athymbrados kentin gerçek kurucusu kabul edilmektedir²⁶⁸. Byzantion'lu Stephanus şehrin eski adı olan Athymbros'u doğrulamaktadır²⁶⁹. Strabon ve Stephanos Byzantion'un aktardığı Athymbros ismi, nümizmatik buluntularla da doğrulanmakta ve bu isim Marcus Aurelius ve Maximinus'un sikkelerinde de geçmektedir²⁷⁰.

Strabon'un Nysa hakkında çok sayıda bilgiye sahip olmasının nedeni burada eğitim almasından kaynaklı olabilir. Strabon'un Seleukoslar'dan ve I. Antiochos'un karısı Nysa'dan bahsetmemesi Stephanos'un açıklamasını daha az inandırıcı kılmaktadır. Stephanus'un yapmış olduğu bir diğer açıklamada kentin MÖ 48 tarihinde zengin olan bir Pythes'i misafir etmesi üzerine Pythopolis adını almış olduğudur. Bu anlatımın güvenilirliği yoktur ve şehrin 3.

---

²⁶² Schwertheim, 2009: 37.

²⁶³ Akurgal, 1993:21;Sevin,2001:12;Texier 2002:123.

²⁶⁴ Rennel, 2011:33.

²⁶⁵ Bean, 2000: 224.

²⁶⁶ Strabon.,XIV. I. 43.

²⁶⁷ Bean, 2000:224.

²⁶⁸ Strabon, XIV. I. 46.

²⁶⁹ Kadioğlu, 2006: 3.

²⁷⁰ Kurt – Regling, 1913: 81.

yy öncesinde var olduğuna dair hiçbir kanıt bulunmamaktadır. Bu durumda Nysa isminin muhtemelen MÖ 200'den sonra doğan bir kadından geldiği sonucunu çıkartmak mümkündür. Seleukos ailesine mensup olmasına rağmen söz konusu kadının kimliği henüz bilinmemektedir. Ancak MÖ 281 yılından öncesine ait bir mektupta Seleukos ile I. Antiochos tarafından şehre verilen ayrıcalıkların anlatılması bu bölgenin Seleukos yerleşimi olma ihtimalini güçlendirmektedir²⁷¹ (Resim-6).

Strabon'dan öğrendiğimiz kadarıyla kentin yukarısında Aroma isimli bir yerleşim bulunmaktadır. Strabon burada üretilen *Aromeus* olarak adlandırılan Messogis şarabından övgüyle bahsetmiştir²⁷².

Strabon bölge için önem arz bir diğer yerleşimden şöyle bahsetmektedir:

*'Tralleis'le Nysa arasında, Akharaka kentinden çok uzak olmayan, Nysalılara ait bir köy vardır. Burada çok kıymetli kutsal bir bölgeyle birlikte Plutonion ve Pluton ile Kore'nin şapelleri bulunur. Keza kutsal bölgenin daha yukarısında uzanan, doğa bakımından olağanüstü olan, Kharonion denen bir mağara vardır. Burası için şöyle denir: Hastalar ve buradaki tanrılar tarafından tedavisi emredilenler oraya başvurur ve köyde deneyimli rahipler yaşar. Rahipler, mağarada hastaların uydukları sırada gördükleri rüyalara göre tedavi şekilleri saptarlar. Bu rahipler aynı zamanda tanrılardan şifa niyaz eden kudretli kimselerdir. Onlar sık sık hastayı mağaraya götürerek, hayvanların inlerinde yaptıkları gibi, birkaç gün yiyecek vermeden yalnız başlarına sukunete bırakırlar. Bazı zamanlar hasta kendi rüyalarını da dikkate alır, fakat genellikle hastaları ayinlere sokan ve onlara öğüt veren rahiplerdi. Onlardan başka herkese bu yer yasak ve öldürücüdür'*²⁷³

4.15. Orthosia

Orthosia kenti konum olarak Aydın'ın Yenipazar İlçesi'nin yaklaşık 5 km doğusundaki Donduran köyünün sınırları içinde yer almaktadır²⁷⁴. Orthosia kenti hakkında çok az bilgi bulunmakla birlikte Strabon'un bahsettiklerinden kentin Nysa yakın çevresinde bulunduğu anlaşılmaktadır²⁷⁵. M. D'Anville araştırmaları sonucunda Orthosia olduğunu düşündüğü *Ortaki* adında bir köy keşfetmiş, Hamilton ise Latmos'ta Herakleia ile Tralleis arasında bazı büyük kalıntılar tespit etmiştir²⁷⁶.

²⁷¹ Bean, 2000: 224-225.

²⁷² Strabon, XIV.1.42.

²⁷³ Strabon, XIV. 1.44.

²⁷⁴ Yener – Ölmez 1997:275.

²⁷⁵ Strabon, XIV. 1.47.

²⁷⁶ Hume, 2020: 50.

4.16. Piginda (Bargasa)

Aydın'ın Bozdoğan ilçesinin Çamlıdere köyünün yaklaşık 7 km kuzeyinde, halk tarafından Hisartepeler olarak tanınan Piginda (Bargasa) antik kenti yer almaktadır²⁷⁷. Kentin adı Barga ve Assa kelimelerinin türetilmesiyle ortaya çıkmıştır. Barga'nın anlamı ise Luwi-Pelasg dilinde "yükseklik, dağ, tepe, kale" anlamlarına gelmektedir ve Perge-Perge-Barga'nın diğer bir versiyonu olduğu düşünülmektedir. Bargasa adı, Hitit dilinde Parkus; Yüksek Parkasti, Pergatlar, Perkuwatar anlamlarına gelmektedir. Brica-Briga adı ise dağ, tepe veya kale anlamına gelen Keltçe bir kelimedir²⁷⁸. Araştırmacılar ise Bargasa'nın coğrafi konumunu Ptolemaios'un haritasından yola çıkarak Alabanda ve Amyzon yakınlarında konumlandırımlar ve Aydın çevresinde ortaya çıkarılan Bargasa sikkelerin de bu fikirleri desteklediğini ileri sürmüşlerdir²⁷⁹.

4.17. Priene

Priene, Aydın ilinin Söke ilçesine yaklaşık 25 kilometre uzaklıktaki Güllübahçe Köyü'nün güneybatısına konumlanmaktadır²⁸⁰.

Strabon kentin bulunduğu alanı şöyle tarif etmektedir:

*"Maiandros kıvrılarak akmaktadır. Irmak, aşağılara çeşitli zamanlarda, kıyının çeşitli kısımlarına alüvyon yığmakla beraber sel toprağının bir kısmını da açık denize sürükler. Gerçekten kırk stadion uzunluğundaki sel toprağı yığınları, evvelce deniz kıyısında olan Priene'yi bir iç kent yapmıştır"*²⁸¹

Priene, Efes ve Milet gibi şehirlerle Panionion Birliği'nin üyeleri arasında almıştır. Priene tanrı Poseidon'a adanan bu bölgenin korunmasından sorumlu olmuştur²⁸². Komşu şehir Melie'nin ele geçirilmesiyle toprakları Priene kentinin bir parçası olmuştur. Priene MÖ 6. yy dolaylarında Lydia Krallığı'nın hükümdarlığı altında yer almış olup, Perslerin Lydia Krallığı'nı yok etmesinden sonra MÖ 500 civarında Pers egemenliği altına girmiştir. İonia'da bu tarihlerde Miletos liderliğindeki bir Pers istilası gerçekleşmiş ve Priene dâhil Batı Anadolu'nun birçok kenti tahrip olmuştur. Priene, Perslerin Atina'yı işgalinden kısa bir süre sonra Atina liderliğinde kurulan Attika-Delos Konfederasyonu'nun bir üyesi haline gelmiştir. Ancak şehir birliğe küçük bir miktar (*1 talanton*) vergi ödediğinden çok büyük bir şehir

²⁷⁷ Varinoğlu,1996:297.

²⁷⁸ Umar, 1983:154.

²⁷⁹ Platon – Myres 1896:198.

²⁸⁰ Tuna, 2002:102.

²⁸¹ Strab. XII. 17.

²⁸² Strab. XIV.1.20;Rumscheid, 2000: 12.

sayılmamaktadır. Kentin limanı *Naulokhos* 5 km batıda bulunmaktadır²⁸³.

4.18. Pygela

Şehir, Ephesos/Selçuk yolundan Kuşadası'na kadar tepelerle deniz arasında doğal bir yol üzerinde yer almaktadır. Kentin adı Strabon ve Ksenophon'un eserlerinde geçmektedir. Kentin yüzey araştırmasında taş mezarlar tespit edilmiştir. Alanda bulunan diğer yapılar ise Aydın Müzesi'nde sergilenmektedir²⁸⁴.

5.Tralleis Bölgesi'nin Siyasi, Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Yapısı

5.1.Tralleis İsmi ve Bölge Halkının Kökeni

Kentin asıl adı *Tralleis*'tir ve *Traleis* veya *Trallis* biçimi hatalı yazılıştır. Halkı *Trallianoî*'dir. Ancak daha önce *Tralleis* veya *Tralleis* olarak kullanılmış ve bu ad *Traldeis* olarak da kayıtlara eklenmiştir²⁸⁵. *Tralleis*'ten ilk kez Xenophon'un *Anabasis*'inde bir Karia kenti olarak bahsedilmektedir²⁸⁶. Ramsay'a göre kent için *Antheia* ve *Erymna* isimleri de kullanılmıştır²⁸⁷. *Erymna* ismi aynı zamanda bir sıfat olup, şehrin bulunduğu yerin durumunu belirtmektedir²⁸⁸. Plinius'a göre kent dönemlere göre *Euhentheiai*, *Seleukeia*, *Antiokheia* olarak adlandırılmıştır²⁸⁹. Stephanos Byzantinus'a göre antikçağ yazarların bahsettiği pek çok isim arasında *Charax* en eskisi olup Bizanslı yazıcıların burada bir hata yapmaları olasıdır²⁹⁰.

Kentin kökeni ve kuruluşu hakkında Strabon önemli bilgiler sunmaktadır. *Tralleis*, Trakya'nın Argosluları ve Trakyalıları tarafından kurulmuş olup, kentin adının da buradan geldiğini ifade etmektedir²⁹¹. Bir başka görüş ise *Tralleis*'in halkının kökeninin Amazon'da ve Menderes Magnesia, Priene, Efes, Smyrna gibi Asya şehirlerinde olduğudur. Buna göre *Tralli* ilk Amazonlardan birinin adı olabilir. Buna karşılık *Tralleis*'in ortasından çıkan pınarın adı olduğu da düşünülmektedir. Buna karşılık Amazon efsanesi sembolik ve saf bir efsanedir. Küçük Asya'nın ve Yunanistan'ın birçok yerinde popüler olan mitlerin çoğunun tarihsel bir değeri pek bulunmamaktadır. *Tralleis*'te geçmişte *Pygmelerin* var olabileceğine dair bir inanışın bulunduğunu da belirtmek gerekir²⁹².

Roma İmparatorluğu döneminde "Kaesara", Bizans İmparatorluğu döneminde de

---

²⁸³ Tekin, 2007:110.

²⁸⁴ Umar, 1999, 222.

²⁸⁵ Rayet – Thomas,1997:24.

²⁸⁶ Ksenophon., *Anab.*, 1.4.6; Strab., 14.2.29; Ramsay,1887: 354.

²⁸⁷ Ramsay, 2013:27

²⁸⁸ Rayet – Thomas,1997:24.

²⁸⁹ Plin.,*Nat* 5.29.

²⁹⁰ Rayet – Thomas,1997:24.

²⁹¹ Strab. 14.1.42; Laomonier, 1953:408-505;Tojnbee, 1910:236.

²⁹² Rayet – Thomas,1997: 24-25.

‘‘Andronopolis’’ olarak anılan kent Aydın’ın işgali sonrasında ‘‘Güzelhisar’’ olarak ismi değişmiştir²⁹³.

5.2. Sosyo-Ekonomik Özellikleri

Aydın Dağları’ndan çıkan irili ufaklı nehirlerin aktığı Tralleis kenti, güneydeki Büyük Menderes Nehri’nin iyi bir şekilde drene ettiği verimli toprakları sayesinde bir zamanlar zenginlik ve refaha kavuşmuştur²⁹⁴. Arkaik dönemde burada yaşayan halk tarımla geçimlerini sağlamışlardır.²⁹⁵ Tahıl ekiminin yanı sıra şarapçılık ve zeytincilik de bölgede önemli faaliyetler arasında yer almıştır. Tralleis, antikçağda hayvancılıkta da isminden söz ettirmiştir. Koyun, keçi, sığır, domuz ve arı gibi hayvanlar bölgenin zirai hayatında yer almıştır. Koyun ve keçilerin otlatılması için geniş meralara sahip olan bölgede, bu koyunların et, süt ve yününden faydalanılmış bu da Tralleis’in ekonomisine büyük katkı sağlamıştır²⁹⁶. Söz konusu dönemde tarıma dayalı gelişmelerin etkisiyle kıyıda yaşayan kentlerle ticaret faaliyetleri zaman içerisinde artmıştır. Nitekim bu gelişmelerle birlikte verimli topraklara sahip olan kentlerde kültür düzeylerinde artış ve yaşanabilir sağlıklı ortamlar oluşmaya başlamıştı²⁹⁷. Bahsi geçen dönemde kentte ticari faaliyetlerin giderek geliştiği görülmektedir. Özellikle Tralleis’in Bergama Krallığı’na girmesinden sonra kraliyet yolu tek yönlü bir yol olmaktan çıkarak Büyük Menderes Vadisi’nin bölgeler arası ekonomik ve ulaşım sisteminin ana arteri haline gelmiş ve uzun mesafelerde bağlantı sağlanmıştır. Miletos limanından başlayan yol vadinin ve Büyük Menderes Nehri’nin kuzey güzergâhını izleyerek Tralleis’e; Nysa üzerinden Hierapolis ve Leadokia’ya varılmaktaydı²⁹⁸. Nitekim bu güzergâhın Tralleis üzerinden doğu şehirlerine açılmasıyla birlikte şehrin tarımsal üretimi ve ticareti de olumlu şekilde etkilenmiştir²⁹⁹. Tralleis, Karia, Kilikya, İran, Suriye ve Uzakdoğu’dan gelen ticari malların toplanıp Ege limanlarına nakledildiği bir dağıtım ve aktarma merkezi haline dönüştü. Zira Tralleis bölgesinde yetişmeyen kayısı, şeftali, kiraz, portakal, limon ve keten vd. ürünler de tanınmış oldu³⁰⁰. Tralleis, Pergamon Krallığı’nın hâkimiyetine girdiğinde kent büyük bir zenginliğe kavuşmuştur. Kendi adlarına Kistophorların basımı ve dönem içerisinde inşa edilen ünlü yapıtlar bu durumu kanıtlar niteliktedir³⁰¹.

---

²⁹³ Aydın, 1992:37.

²⁹⁴ Dinç, 2003: 63.

²⁹⁵ Greaves, 2010: 72.

²⁹⁶ Greaves, 2010: 76.

²⁹⁷ Dinç, 2003:63;Greaves, 2010: 77.

²⁹⁸ Dinç, 2003:63.

²⁹⁹ Dinç, 2003:64.

³⁰⁰ Dinç, 2003:64

³⁰¹ Dinç, 2003:64

Bu bağlamda dönem içerisinde inşa edildiği söylenen ünlü yapıtlar bu durumu kanıtlamaktadır. Yapıtların başlıcaları; Zeus Larasios³⁰², Asklepios³⁰³ Nike ve Dionysos³⁰⁴ tapınakları, Dor biçiminde sütunlara sahip koridor, Agora, Pergamon Krallarının Kiremit Sarayı³⁰⁵ Alabandalı ünlü Apaturius tarafından yapılmış tiyatro ve Gymnasium³⁰⁶ gibi bahsi geçen yapıların inşası ile Tralleis sanatsal faaliyetler arttı, heykeltıraşlık ve buna bağlı olarak bir heykeltıraşlık okulu gelişmiştir. Zenginliğiyle öne çıkan kenti, çevre illerden gelen ünlü zenginleri³⁰⁷ bünyesine almıştır³⁰⁸.

MÖ I. yy'dan itibaren Roma İmparatorluğu'nun Batı Anadolu'ya gelmesinin ardından yapılan askeri ve siyasi seferler neticesinde halk iyice yoksullaştı ve ağır vergiler altında ezildi. Augustus döneminden itibaren gerçekleşen *Pax Romana* ekonomik olarak büyüme sağlayarak kenti refah ve zenginlik dönemine tekrar döndürmüştür³⁰⁹.

Bahsi geçen dönemde büyük çaplı bayındırlık faaliyetleri ve şehirleşme hareketlerinin başlamasıyla Hellenistlik altyapı da bunun sonucuyla önemli ölçüde genişledi. Mevcut olan yollar düzenlenmiş, Ephesos'tan Tralleis'e doğu-batı yönlü bir yol yapımıyla kent, Romalı tüccarların akınlarına uğrayarak kentte ticaret gelişmiştir ve imalat ettikleri mahsulleri deniz ticareti aracılığıyla Roma'ya ihraç etmişlerdir. En çok ihraç edilen ürünler arasında seramik, kumaş ve zeytinyağıdır³¹⁰. Toprak yapısının seramik üretimine müsait olması ve toprağın içerisindeki demir miktarının epeyce yüksek olması sebebiyle seramiklerin kalitesini de artırınca değerli ihraç edilen ürünler arasında en başta yer almaktadır³¹¹. Tralleis için önemli olan bir diğer ürün Plinius'un da övgüyle bahsettiği Tralleis'te üretimi yapılan *Terra Sigillata*³¹² lüks mallar arasında sayılıyordu³¹³ (Resim-7).

Tralleis kenti için gelir elde edilen diğer ekonomik unsur Miletos Thyateira (Akhisar), Saitai (İçikler) ve Tralleis'te bulunan dokuma sanayinin yapıldığı yerlerdir³¹⁴. Tralleis'e ekonomik açıdan epey katkısı olan bir diğer ürün ve başta gelen ürün Zeytin ve Zeytinyağı

³⁰² Strab., XIV.649.

³⁰³ Vitruvius. II.VIII.9

³⁰⁴ Rayet – Thomas, 1877:45.

³⁰⁵ Vitruvius, II.VIII.9

³⁰⁶ Vitruvius, VII.V.5.

³⁰⁷ Ünlü Tralleisliler için bkz. Dinç, 2003:61-62.

³⁰⁸ Dinç, 2003:65.

³⁰⁹ Dinç, 2003:65.

³¹⁰ Dinç, 2003:65;Greaves, 2010:72.

³¹¹ Dinç, 2003:65.

³¹² Terra Sigillata, eski Yunanlılar ve Romalılar tarafından vücuda sertlik ve parlaklık kazandırmak için kullanılan ince taneli bir astar. Bkz. Kenny, 1976:270.

³¹³ Dinç, 2003:65.

³¹⁴ Dinç, 2003:66.

ihracatıydı. Üretilen zeytinyağları, bölgeye gelen Romalı tüccarlara satılmaktaydı³¹⁵ Antikçağ'da Strabon'unda övgüyle bahsettiği Tralleis için önemli olan diğer bir ürün ise kaliteli Messogis şaraplarıydı³¹⁶.

Tralleis için bir diğer önem arz eden ekonomik unsur olarak incir yer almaktadır. MS 3.yy'ın başlarında hekim Siphonoslu Diphilos, Tralleis'te yetişen incirden övgüyle bahsetmiştir ve Rodos incirleri ile eş değer tutmuştur³¹⁷.

Bizans Dönemi hakkında Tralleis'in ekonomik durumu hakkında oldukça az bilgiye sahip olmakla yalnızca Tralleis sakinlerinin kumaş ve kilim dokumacılığı ile uğraştıklarını bilmekteyiz³¹⁸.

5.3. Dini Yapı

Tralleis kentinin dini yapısını ele aldığımızda kent için önem arz eden Tanrılar ve kültleri varlığını göstermekteydi. Bunlardan bahsetmek gerekirse; Tanrı Apollon kültü Tralleis'te tapınım gördüğünü epigrafik ve numismatik belgeler ile kanıtlanmakta olup MÖ I. yy'a ait olan bir mezar stelinde *"işiten, duyan, duyduğuna kulak veren"* manalarındaki "Epekoos" epitheti ile yer almaktadır. Tralleis sakinlerinin gündelik ihtiyaçlarını, arzularını gerçekleştirmeye yönelik "Apollon Epekoos" adı ile gerçekleştirdikleri bilinmektedir. Bahsi geçen Tanrı'nın var olduğu kent sikkelerinde de görülmektedir³¹⁹.

Tralleis kentinde tapınım görmüş olan ve sikkelerde de önemli bir konuma sahip Tanrı Dionysos'tur. Bahsi geçen Tanrı'nın halk için ayrı bir öneme sahipti çünkü diğer birçok bölgede olduğu gibi bağıcılık uğraşı halkın geçim kaynağı için önemliydi. Bu nedenle Tanrı Dionysos'un bolluk bereketi getirdiği inancındaydılar. Geç imparatorluk dönemine tarihlenen sikkeler tarafından kanıtlanmaktadır³²⁰.

Roma İmparatorlarının erken çağlardan (MS 161-193) itibaren tanıdığı ve tapınımı kentin tapınaklarında belirgin olan bir diğer tanrı da Tanrıça Aphrodite'dir. Marcus Aurelius (MS 161-180) ve eşi Genç Faustina'nın oğulları İmparator (Lucius Aurelius) Commudus (MS 180-193) döneme tarihlenen sikkelerde tanrıça net bir şekilde tasvir edilmektedir³²¹. Aphrodite'nin sonsuz bir yaşam vereceğini inanışında olan halk Tanrıçayı bir umut kaynağı

³¹⁵ Dinç, 2003:66;Greaves, 2010:72.

³¹⁶ Strabon., XIV,1.47.

³¹⁷ Dinç, 2003:67.

³¹⁸ Dinç, 2003:67.

³¹⁹ Üreten, 2015: 355-357.

³²⁰ BMC Lydia, 341: Üreten,2015: 355-357.

³²¹ BMC Lydia 350-351; Üreten,2015: 355-357.

olarak görmüşlerdir³²².

MÖ 2. yy'a ait bir sikkenin üzerine kırıklı lejantı ile beraber Tanrıça Athena yer almaktadır. Tanrıça karşımıza koruyucu rolüyle ön plana çıkmaktadır. Aslında Tanrıçaya yalnızca savaşçı kimliği ile değil Yunan kentinin koruyucusu olarak da tapınım görmüştür. Bu dönem içerisinde tarihlenen diğer tanrı Helios idi. Buna karşılık Helios ile detaylı bilgiye sahip değiliz³²³.

Tralleis kentinde oldukça varlığına inanılan klasik mitolojide de önemli bir yere sahip olan ünlü kahraman Herakles'tir. Kentler bölümünde bahsettiğimiz Heraklia kentinin adının da buradan geldiği varsayılmaktadır³²⁴.

Tanrı Dionysos'tan bahsettiğimiz gibi Tralleis için tarım ekonomik unsur olarak en başta yer alıyordu. Bu sebeple Doğa Tanrıçası olarak bilinen Demeter'e Bu sebeple Doğa Tanrıçası olarak bilinen Demeter'e ürünlerinin bereketli olacağını varsaydıkları için Tanrıçaya sunular hazırlayarak tapınım göstermişlerdir³²⁵ (Resim-8).

Bir diğer tanrı Artemis'tir. Artemis'e üç sikkede karşımıza çıkmaktadır. En erken tarihlenen sikkede ön yüzü görülmekte ve parlak tacı ile Helios, arka kısmında da Ephesos Artemis tasvir edilmiştir³²⁶. Diğer sikke Hadrianus dönemine tarihlenmektedir. Son sikke ise ön yüzünde Mamea'nın büstünün yer aldığı, sikkenin arkasında da tanrı ayakta tasvir edilmiştir³²⁷.

Baş tanrısı rolündeki Zeus Larasios, Tralleis sakinleri için ayrı bir yere sahiptir. MÖ 1. yy'a tarihlenen sikke üzerine kartal figüründe olduğu Zeus Larasios'a ait olan bir tapınak resmedilmiştir³²⁸. Strabon kültürün önemine değinmektedir³²⁹. Günümüzde ise tapınağa ait bir kalıntı bulunamamıştır yalnızca yazılı kaynaklar sayesinde bilgi sahibi olmaktayız³³⁰.

Tralleis'in MS I. yy'deki dini yapısını incelediğimizde bu dönem içerisinde Tralleis'in Laodikeia, Nysa, Ephesos, Magnesia ve Miletos kentleriyle bağlantılı kozmopolit bir konumda bulunması ve Hristiyanlığın yayılması ile Tralleis kenti de önemini korumayı başarmıştır. Hristiyanlığı yaymaya çalışan misyoner St. Paulus'un yolcuları ve mektupları bu dönem içerisinde Batı Anadolu bölgesinde büyük çaplı bir Hristiyanlık toplumu oluşmaya

---

³²² Durnagölü, 2020:183

³²³ Üreten, 2015: 357; Bowra, 1958-56.

³²⁴ Şimsek, 2002:126.

³²⁵ Üreten, 2015:358.

³²⁶ Aulock, 1963: no. 3279.

³²⁷ BMC Lydia s.346. no 136; Aulock, 1963, no. 3281.

³²⁸ Voutiras, 2023:78; Dinç, 2003: 51-53.

³²⁹ Strabon, XVI.1.42.

³³⁰ Dinç, 2003: 51.

başlamıştır³³¹. Asıl adı Angelo Giuseppe olan Ionnes, MS 100 yılında Ephesos, Smyrna, Pergamon, Thyateira, Sardeis, Philadelphia ve Laodekia'nın da yer aldığı "Yedi Cemaat" olarak bilinen gruba mektuplar yollamıştır. Bahsedilen kentlerle eşit tutulan Tralleis kentine de Ionnes'in Hristiyanlığı yaymak üzere geldiği bilinmektedir³³².

MS I. yy başlarında Hristiyanlık dinine mensup olanlar haricinde Yahudilerin de varlığını göstermektedir. Nitekim yazıtlarda Arkhisynagogos/Synogog gibi adlara sahip olan kişilere rastlanması bu durumu doğrular niteliktedir³³³.

Geç Antik Çağdaki bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Bu dönem içerisinde Caracalla Dönemi'nde (MS 198-217) Tralleis "tapınak muhafazlığı" unvanını elde etmiştir ve kent sakinleri bunun sonucunda krala bağlılıklarını bildirmek için tapınak inşa ettirmek istemişlerdir³³⁴.

I.Theodosius'un Dönemi'nde (MS 379-MS 395), Asya'da Hristiyanlığın etkisi yayılmaya başlamasıyla B. Konstantin'se Dönemi'nde oluşturulan piskoposlukların sayısında artış olmuştur. Bu dönem içerisinde İmparatorluğun dörde ayrılmasına karşılık, Prokonsüler'in Asya'nın idari yönetimine müdahale etmeye başlayınca bu denli büyük bir İmparatorluğu yalnız bir kişinin idare edemeyeceğini düşünen I. Theodosius vefatından evvel, İmparatorluğunu iki oğlu arasında pay etmiştir. Doğu Roma'nın yeni söz sahibi olmuştur (MS 395). Tralleis'in de Doğu Roma'ya bağlandığı bilinmektedir³³⁵. Bu dönemde dini ve siyasi olarak bazı olaylar yaşanmıştır. Bizans İmparatorluğunda Hristiyanlık fazlasıyla yayılmıştır ve piskoposlar idari konularda söz sahibi olmaya başlamışlardır. Yaşanan olaylar Tralleis'i de etkilemiştir. Kent Anadolu patriğine bağlanırken, Miletos ve Priene kentleri de birer piskoposluğa dönüşmüştür³³⁶.

---

³³¹ Tac. *Ann.* 4.5; Saraçoğlu, 2018:372.

³³² Saraçoğlu, 2018:372.

³³³ Tül, 2019:93 – Saraçoğlu, 2018:372.

³³⁴ Saraçoğlu, 2018:372.

³³⁵ Saraçoğlu, 2018:373.

³³⁶ Saraçoğlu, 2018:373;Gökbel-Şölen,1936:44.

SONUÇ

Tralleis antik kenti, tarih öncesi çağlardan beri günümüzde yaşamaya devam eden birçok halk için yaşanabilir bir yer olmuştur. Verimli toprakları, iklim koşulları ve doğal güzellikleri Tralleis kentini özel kılmıştır.

Tralleis'in Batı Anadolu için çok önemli olan Miletos (Milewata) ve Ephesos (Apasa), Hititlerin muhtemelen Arzawa olarak tanımladığı topraklar içerisinde yer alıyordu. Arzawa ülkesi de Hitit krallığına bağlı birden çok beyliği bünyesinde barındırmaktaydı. Böylelikle MÖ 1600 yılları sonunda Hititlilerin liman kentindeki ülkelerle ticari faaliyete giriştikleri görülmektedir.

MÖ 546'da Perslerin Lydia Krallığına son vermesinden sonra Tralleis Kenti Persli Satraplarca yönetilmeye başlanmıştır.

Büyük İskender MÖ 333 Granikos Savaşı ve MÖ 331 Gaugamela savaşlarında Pers Kralı Dareios'u mağlup etmesinden sonra Anadolu'ya sefer düzenlemiştir Tralleis'de diğer Batı Anadolu kentleri gibi, kendi rızalarıyla kenti İskender'e teslim etmişlerdir.

İskender'i MÖ 323'de ölümü sonrası Diadokhlar ülkenin paylaşılması konusunda anlaşmazlığa gitmesinden dolayı, Tralleis kısa süreli Asandros, Antigonos ve Lysimakhos arasında el değiştirmiştir. MÖ 281'de gerçekleşen Diadokhlar arasında yapılan Korupedion olarak adlandırılan savaş sonrası Tralleis, Seleukos Krallığı'nın boyunduruğu altına girmiştir. Bu neticeyle kent MÖ III. Yy'da kısıtlı bir özerkliği elde etmiş ve üstelik sikkelerde basmıştır.

MÖ 190'da yapılan Magnesia Savaşı'nda Tralleis Roma'ya karşı tavır almasından dolayı Pergamon Krallığı'na bağlanmış ve tekrar kentin adı değişikliğe uğrayarak Tralleis adını almıştır. Pergamon Krallığı'nın hâkimiyetindeyken Tralleis kenti çok zenginleşmiş bir önemli ticaret ve kültür merkezine dönüşmüştür o dönem içerisinde basılan sikkeler bu durumu kanıtlamaktadır. Pergamon Krallığı'nın yönetiminde kente Zeus, Laraios, Asklepion, Nike ve Dionysos adına tapınaklar da yapılmıştır.

III. Attalos'un vasiyeti ile kent Roma'ya devredildi ve Roma'nın egemenliği altına girmek istemeyen III. Attalos'un oğlu Aristonikos bu vasiyeti tanımadı Romalılara isyan etmeye başladı, Tralleis halkı Roma'ya karşı Aristonikos'un yanında yer aldı bunun sonuçları Tralleis için olumsuz olmuştu kent ağır vergilerin altında ezilmeye başladı ve Kistophor'un basımını da yasaklanmıştır.

Pergamon'un vasiyeti sonrası MÖ 133-126 yılları arasında Aristonikos ayaklanmalarına destek veren Tralleis bu nedenle Roma'nın büyük baskısına maruz kalmış ve ağır vergilere çarptırılmıştır.

Cumhuriyet Dönemi'nde ağır vergilerden kurtulan Tralleis'in gittikçe zenginleştiği

görülmektedir Strabon'un söylediği gibi çok değerli kültürlü insanlar birlikte yaşadıkları kent haline gelmişti. Ancak Augustus Dönemi'nde MÖ 26'da gerçekleşen depremle kent oldukça zarara uğramıştır. Augustus, Tralleis kentine yakınlık duyduğu için kenti yeniden onarmıştır bu tarihten sonra da kentin adı Kaiseria olmuştur.

Tralleis'in Flavius döneminden sonrası hakkında sikke ve yazıtlar dışında bilinmezlik söz konusudur.

Kent, Bizans döneminde 1259-1282'ye kadar II. Andronikos Palaiologos tarafından tekrardan inşa edildi. XIII. yy'da Aydınoğulları Beyliği'nin hâkimiyetine giren Tralleis artık Güzelhisar adıyla anılmaya başlamıştır.

KAYNAKÇA

ANTİK KAYNAKLAR

Arrianus, *Anabasis*, Arrian, with an English Translation by P.A. Brunt. I-II, Cambridge, Mass.-London: 1976-1983. (The Loeb Classical Library).

Cassius Dio, *Historiae Romanae*, Dio's Roman History (Çev. E. Cary), Harvard University Press, London 1955.

Cicero, *In Catilinam I-IV, Pro Murena. Pro Sulla. Pro Flacco*, trans. C. Macdonald, Cambridge, 1976.

Diodoros, *Bibliothēke* (Diodorus of Sicily). With an Eng. Trans. by R.M.Geer, XII. London 1947 (The Loeb Classical Library).

Herodotos, *Historia*, Tarih, (çev. Müntekim Ökmen), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 1991.

Ksenophon, *Anabasis*. With an Eng. Trans. by C Hude, Leipzig 1931.

Ksenophon, *Hellenica*. With an Eng. Trans. by CL. Bronwnson & O.I. Todd, I-III. London 1961 (The Loeb Classical Library).

Mommsen, *Res Gestae Divi Augusti ex Monumentis Ancyrano et Apolloniensi*, With Eleven Plates, Berlinç

Pausanias, *Periegesis tes Hellados*, *Pausanian Description of Greece*, Trans.W.H. Jones, vols. I-V. London-Newyork 1918-1935.

Plinius, *Naturalis Historia*, III-VIII, (çev. H. Rackham), Harvard University Press, London 1855.

Strabon, *Geographika*, Antik Anadolu Coğrafyası (XII, XIII, XIV), (çev. Adnan Pekman) Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2000.

Tacitus, *The Annals*, With an English, The Loeb Classical Library, çev. J. Jackson, London Newyork, 1931-1937.

Titus Livius, *Ab urbe Condita* (From the Founding of the City), With and Translation by B. O. Foster, The Loeb Classical Library, London 1957.

Vitruvius, *De architectura* (The ten Books on Architecture), Çev. M.H. Morgan. Newyork 1960.

Justinus, *Epitome of Pompeius Trogu's Philippic Histories*, I-II, çev. J.S.Watson, London 1853.

Plutarkhos, *Parallel Lives XI*, çev. Bernadotte Perrin, Harvard University Press 1954.

Plutarkhos, *Parallel Lives VIII*, çev. Bernadotte Perrin, Harvard University Press 1959.

MODERN KAYNAKLAR

Akdoğan, H. (1992). Aydın, Tibyan Yayıncılık, İzmir.

Aktaş, M. (2019). Erken Lydia Dönemi Tarihi ve Arkeolojisi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Akkan, Y.-Nurettin, Ö.- M. Karamanoğlu. (2019). “2017 Yılı Tralleis Antik Kenti Kazı ve Restorasyon Çalışmaları”, *KST*, 40, ss. 173-184, 2019 Çanakkale.

Akkurnaz, S. (2018). “Latmos ve Herakleia Yerleşimleri “,Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Akkurnaz, S. (2022). “Mastaura Antik Kenti’nde Yapılan Arkeolojik Çalışmalar”, *Lycus Dergisi*, sayı 6, 99-125. DOI: 10.5477

Akurgal, E.(1987). Anadolu Uygarlıkları. Net yay. İstanbul.

Akurgal, E. (1995). Eskiçağda Ege ve İzmir, Yaşar E. Ve K. Vakfı, İzmir.

Avcı, U. (2017). XIX. Yüzyılda Çine Kazası’nın Demografik Yapısı. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Ateşlier, S.- Erön, Aydın (2023). “Samsun (Mykale) Dağı, Kurşunlu Manastırı’ndaki Erken Yerleşim İzleri”, Cumhuriyetimizin 100. Yılında *Aydın İli ve Antik Kentleri ve Arkeolojik Araştırmaları I*, Ege yay., İstanbul.

Ateşlier, S. (2016). “Aydın ve Çevresi Antik Kentleri”, Aydın-Güzelhisar, Yapı Kredi Yayınları, (Ed.) Filiz Özdem, s.3-63, İstanbul.

Alparslan, M. (2006). II. Murşili ve Dönemi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Anabilim Dalı Hititoloji Bilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Aşıcı, O. (2013). Aydın'ın Şehir Florası. Adnan Menderes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Biyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Bayburtoğlu, C. (1982). Arkeoloji, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara.

Bean, G.E. (1987). Karia, (çev. Burak Akgüç), Arion yay. İstanbul.

Bean, G.E. (1989). Aegean Turkey, 1989.

Bean, G.E. (2000). Eski Çağ'da Menderes'in Ötesi, (çev. Pınar Kurtoğlu), Arion Yay. İstanbul.

BMC Lydia A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum, Catalogue of the Greek Coins of Lydia, By Barclay V. Head, London, 1901.

Bingöl, O. (2015). Arkeolojik Mimari'de Resim, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.

Boysal, Y. (1971). "Batı Anadolu'da Son Araştırmalar Ahhiyawa Sorunu", *Anatolia XV*, s,63-72.

Briant, P.(2002), From Cyrus to Alexander A History of the Persian Empire (Çev.:Peter T. Daniel)

Briant, P. (2019). Büyük İskender Fetihler ve Siyaset, Alfa Basım Yayım, İstanbul.

Boyana, H. (2011). Panionia Birliği, Tarih Araştırmaları Dergisi, 30(49), 13-28.

Bulut, E. (2018). Eskiçağ'da Kappadokia Bölgesi'nin Tarihi Coğrafyası, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Byrce, T. (2005), The Kingdom of Hittites. New York: Oxford University Press.

Cohen, G.M. (1995), *The Hellenistic Settlements in Europe, the Islands and Asia Minor*, Oxford.

Chandler, R. (1817). *Travels in Asia Minor And Greece*, Oxford, 1817.

Darkot,B.- Tuncel,M. (1978)., *Ege Bölgesi Coğrafyası*, İstanbul: İ.Ü. Coğrafya Enstitüsü Yayınları.

Dağdeviren, M. (2005), *Ana Tanrıça Işığı Altında Gerga'daki Eserlerin Değerlendirilmesi*. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Demir, M. (2011), “Antik Kaynaklar Işığında III. Attalos’un Vasiyeti”, *Uluslararası Bergama Sempozyumu (7-9 Nisan 2011) Bildiriler I.Cilt*, İzmir: Bergama Belediyesi Yayınları, 179-199

Doruk, S. (1989), “Aphrodisias Araştırmalar”, *Bulleten TTK*, c.53, 207-208.

Dinç, R. (1998). “Tralleis Kazısı”, *XXI. KST*, ss.205-206, Ankara.

Dinç, R. (2001). “Aydın ve Çevresinin Durumu”, *Aydın Kültür ve Sanat Bülteni*, yıl 2, s.11. Aydın.

Dinç, R.- Özkan, H. (2000). “Tralleis Kazı Çalışmaları 1997-1998”, *Arkeoloji ve Sanat*, sayı:95, ss.2-22, Aydın.

Droysen, J.G. (2020). *Büyük İskender Tarihi*, çev. Bekir Sıtkı Baysal, Panama Yay., Ankara.

Durnagölü, N. (2020). *Stratonikeia Koroplastığı*. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim, Arkeoloji, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Erim, K.T. (1986). “Aphrodisias 1985”, *VII. KST I*, s. 541-549, Ankara.

Garstang- J.Gurney, O.R. (1959). *The Geography of the Hitite Empire*. London: The British Institute of Archaeology at Ankara.

Grainger, J.D. (2002). ‘‘The Roman War of Antiochos The Great’’, Brill Leiden, London.

Greaves, A. (2010), The Land of Ionia Society and Economy in the Archaic Period, Wiley-Blackwell.

Günel, S. (2003), ‘‘Aydın Bölgesi Yüzey Araştırmaları Işığında Çatalkaya, Dedekuyusu ve Bahçetepe Yerleşimleri’’, s.1.

Günel, S. (2021), ‘‘Çine-Tepecik’in Kültürel Gelişiminde Kentleşme Sürecini Anlamak’’, s. 24,117-144.

Göney, S. (1975), Büyük Menderes Bölgesi, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul.

Gökbel, A. – H. Şölen. (1936), Aydın İli Tarihi, Eski Zamanlardan Yunan İşgaline Kadar, İstanbul, 1934.

Hanfman, G. – Foss, C. (1983). ‘‘The City and Its Environment’’, Sardis From Prehistoric to Roman Times, Result of Archaeological Exploration of Sardis, 1958-1975, Harvard University Press.

Hansen, E.V. (1972). The Attalids of Pergamon, Cornell University Press, Nw York.

Herda, A. (2019). ‘‘From the Gulf of Latmos to Lake Bafa on the History, Geoarchaeology and Palynology Of the History Lower Meander Valley at the foot of the Latmos Mountains’’, *Hesperia*, 88, 2-86.

Hornblower, S. (1994). ‘‘Persia’’, *CAH vol. VI*, s.45-96.

Humann, C. – Dörpfeld, W. (1893), ‘‘Ausgrabungen in Tralleis’’, *Athenische Mitteilungen*, 18, ss. 395-413.

Hülden, O. (2013). Herakleia by Latmos, The Encyclopedia of Ancient History, First Edition. Edt.by R.S. Bagnall, K-Brodersen, C.B. Champion, A. Erskine and S.R. Huebner , Blackwell Publishing, 3139-3140, 2013.

Kadıoğlu, M. (2006). ‘‘Die Scaenae frons des Theaters von Nysa am Mäander’’. Forschungen in Nysa am Mäander 1, Mainz, 2006

Khurt, A. (2019). Eski Çağ’da Yakınoğu II, Türkiye İş Bankası, İstanbul.

Kınacı, M. (2020), ‘‘Pseudo-Plutarkhos’un Nehirler Üzerine Adlı Eserine Göre Maiandros Nehri ve Yorumlanması’’, *TAD*, c.39, 122-143.

Knipping, M.- Müllenhorff, M.- Brückner, H. (2008). ‘‘Human Induced Landscape changes around Bafa Gölü (western Turkey)’’, *Veget History Archaeobot*, 17:365-380. DOI: 10.1007/S003-0007.

Koday, Z.-Akbaş, F. (2016). ‘‘Aydın İli’nin İdari Coğrafya Analizi’’, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi *Journal of Sociaial Sciences*, s. 57, 63-91.

Kurt, M. (2010). ‘‘II. Sargon Devri Kaynakları Işığında Güney Anadolu ve Toros Dağları Bölgesi’’, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, *Tarih Araştırma Dergisi*, c. 29, s.48, 69-88 Ankara.

Küçükeren, C.C. (2005). Ege’de Bir Anadolu Uygarlığı Karia, Ekin Grubu Yayını, İstanbul.

Laumonier, A. (1958). Les Cultes indigenes en Carie, Paris.

Magie, D. (1950). Roman Rule in Asia Minor: to the end of the third century after christ, Princenton University Press: New Jersey.

Myres, J.L. (1920). ‘‘The Dodecanese’’, *The Geographical Journal* 56, 329-347.

Malay, H. (1987). ‘‘Batı Anadolu’da Aristonikos Ayaklanması(MÖ 133-129)’’, *EÜ Tarih İncelemeleri Dergisi* 3, 1987, 13-48.

Malay, H. (1992). Hellenistik Dönem’de Pergamon ve Aristonikos Ayaklanması, İzmir 1992.

Mansel, A.M. (2014). Ege ve Yunan Tarihi, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Murray, O. (2008). ‘‘The Ionian Revolt’’, *The Cambridge Ancient History, IV*, Cambridge University Press, s.461-490.

Olmstead, A.T. (1963). *History of the Persian Empire*, The University of Chicago Press.

O.Rayet-A.Thomas. (1873). *Milet et Le golfe Latmique*. Paris, Explorations Archeologiques Plances.

O.Rayet-A.Thomas (1997). Tralles çev. Osman Saçkara, Ezen Ofset.

Oğuzhanoğlu, U. (2022). ‘‘Atriyia and Stranokeia in the Late Bronz Age: Some Remarks on Carian Historical Geograph’’. *Archivum Anatolicum (Ar/An)*, 16/1, 147-183.

Özer, Y. (2007). *Karia Coğrafyası ve Tarihi*. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Özgan, R. (1982). *Yunan ve Roma Devri Tralleis Heykeltıraşlığı*, Selçuk Üniversitesi Yayınlanmamış Doçentlik Tezi.

Özgan, R (1986). ‘‘MS 1.Yüzyıl Tralleis Yontuculuğu’’, X. *Türk Tarih Kongresi, I. Cilt*, Kongere Sunulan Bildiriler, ss. 247-284, Ankara.

Peschlow, A. (1989), ‘‘Die Nakropole Von Herakleia Am Latmos’’, *AST VIII*, s.383-400.

Peschlow, A. (2001), ‘‘Die Arbeiten des Jahres 2000 in Herakeia am Latmos und dem Zeugehörigen Territorium (Beşparmak)’’, *AST XIX-1*, s. 255-262.

Pococke, R. (1745). ‘‘A Description of the East and Some Other Countries- Vol. II Part II Observations on the Islands of the Archipelago, Asia Minor, Thrace, Greece, and Some Other Parts of Euripe’’, W. Bowyer, London.

Ramsay,W.M. (2013). *The Historical Geography of Asia Minor*, Elibron Clasics Press:London.

Reeves, M.B. (2010, October). "Les Monnaies des cities Grecques de la basse vallee de l'Harpasos en Carie" *The Classical Review; Cambridge, vol.60, Iss2, 565-566.*

Rumscheid, F. (2000). *Prine Rehberi; Küçük Asya'nın Pompeisi.* Ege Yay., İstanbul.

Robert, L. (1962). "Villes d'Asie Mineure", Paris.

Rostovtzeff, M.(1955). "Die Hellenistische Welt Geselleschaft und Wirtschaft. Darmstadt", *Reveu de Philologie, de litteraturé et d'histoire Anciennes.*

Saraçoğlu, A.(2018), "Geç Antik Çağ'da Tralleis", *Laodikeia Çalışmaları,* Ege Yayınları, İstanbul.

Schwertheim, E. (2009). *Antikçağda Anadolu,* çev. Nuran Batu, Kitap Yayınevi, İstanbul.

Sevin, V. (2001). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I.* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Sevin, V. (2003). *Eski Anadolu ve Trakya: Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar,* İstanbul.

Söner, R.H.(2017). "Antiocheia ad Meandrum Antik Kenti", *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 6(9):139-153.*

Spalinger, J. (1983). "Prehistoric and Prohistoric Periods", *Sardis from Prehistoric to Roman Times, 17-26.*

Şahin, H.A. (2019). "Geç-Hitit Beylikleri", *Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi, 1/2 ss. 131-153.*

Tekin, O. (2007). *Eski Anadolu ve Trakya-Ege Göçlerinden Roma İmparatorluğunun İkiye Ayrılmasına Kadar,* İletişim Yayınları, İstanbul.

- Tekin, O. (2014). Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tekin, O. (2021). Büyük İskender: Doğu Seferi ve Hellenistlik Çağ, Hellenistlik ve Roma Dönemlerinde Anadolu Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri, Yapı Kredi Yayınları, s. 1-8, İstanbul.
- Texier, C. (2002). Küçük Asya Coğrafyası Tarihi ve Arkeolojisi, I, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara.
- Thoneman, P.(2006). The Hellenistic Age, Oxford University Press.
- Thoneman, P.(2011). The Meander Valley: A Historical Geography From Antiquity to Byzantium. Cambridge University Press, Cambridge 2011.
- Tuna, Celal. (2002). Kentten İmparatorluğa Anadolu'nun Eski Yerleşimleri, cilt 2, İletişim., yay. İstanbul.
- Tokgöz, M.N. (2011). Maiandros (Büyük Menderes) Jeopolitiği ve Jeostratejisi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Tül, Ş. (2013). Bitez Topraklar Üstünde Aydın, Ege Yayınları, İstanbul.
- Thilwall, C. (2010). A History of Greece IV, Cambridge University Press.
- Umar, B. (1999). Karia, İnkilap Kitapevi Yayınları: İstanbul.
- Umar, B. (1993). Türkiye'deki Tarihsel Adlar, İnkilap Kitapevi Yayınları, İstanbul.
- Uysal, A (2021). Arkaik Dönemde İonia'nın Batı Akdeniz'deki DenizAşırı Faaliyetleri. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Ünal, A. (2002). Hititler Devrinde Anadolu I, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul.

Ünal, Y. (2019). Pers Döneminde İonia Bölgesi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Unwin, N.C.(2017). Caria and in Antiquity- Culturel Interaction Between Anatolia and the Aegan: Cambridge University Press, Cambridge.

Uğur, A. (2003). Aydın Şehir Coğrafyası. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya (Bölgesel Coğrafya) Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Üreten, H. (2005). ‘‘Roma Dönemine Kadar Tralleis Tarihi ve Attaloslar ile İlişkileri’’, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü *Tarih Araştırmaları Dergisi XXIV*, 38, 195-212

Üreten, H. (2015). ‘‘TRALLEIS: AUGUSTUS NEOKRATI [ΝΕΟΚΡΟΤΟΣ ΤΟΥ ΣΕΒΑΣΤΟΥ]’’, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Aralık 2 Yıl 7, Sayı XX, ss. 433-390.

Varinoğlu, E. (1996). ‘‘Harpasa’da Açmalar ve Zeus Pigindenos Tapınağı Kazıları’’, *KST XVII.2*, 297-300.

Voutiras, E. (2023). ‘‘The Pallakia of Zeus Larasios’’, *GEPHYRA 25*, 77-84.

Yaylalı, A. (2008). ‘‘2006 Yılı Tralleis Antik Kenti Kazı ve Restorasyon Çalışmaları’’, 29. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 1. Cilt*, 555-576, Ankara.

Yener, E.-Ölmez, F. (1997)‘‘Orthosia Mozaik Kurtarma Kazısı ve Mozaik Kaldırımı (1995)’’, MKKS VII, Milli Kütüphane Basımevi: Ankara, 275-298.

Yener, E – Saraçoğlu, A. (2013), ‘‘2012 Yılı Tralleis Kurtarma Kazıları’’, *KST*, 36, 2, ss. 425-440, Muğla.

Yücel Dinç, E. (2019). Tralles Aşağı Kent Metal Üretim Atölyeleri. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Yüksel, E. (2012). 17. Yüzyıl Sonu, 18. Yüzyıl Ortası ve 19. Yüzyıl Başında Yabancı Seyyahların Gözünden Batı Anadolu Antik Kentleri. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

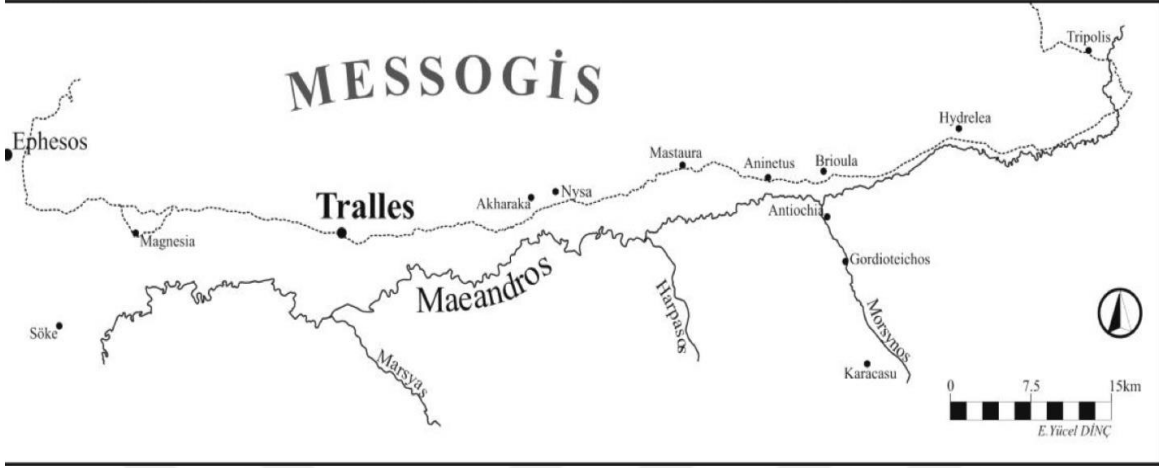
Wiesehöfer, J. (2020). Erken Pers Antik Bir Dünya İmparatorluğunun Tarihi, Totem Yay., İstanbul.

W.R. Paton- J.L Myres. (1896). "Karian Sites and Inscriptions", *JHS Vol. 16*, 1896, s.188-271.

EKLER

EK-1. HARİTALAR

Harita-1: Tralleis Bölgesi'nin Konumu, (Dinç, 2019:4.)

Harita-2: Aydın'daki Antik Kentleri Gösteren Harita (Akkurnaz, 2022:100.)

EK-2. RESİMLER

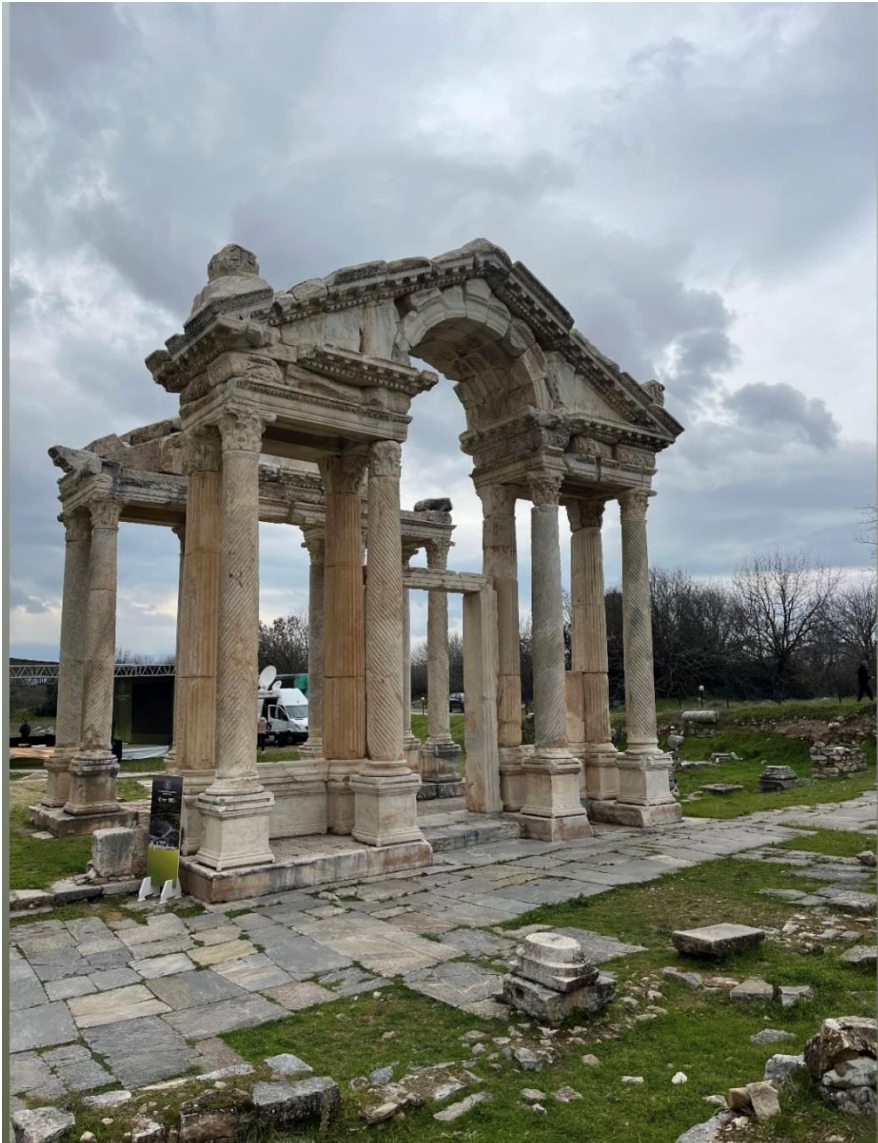
Resim-1: Tralleis Antik Kenti (Ateşlier, 2016: 25.)

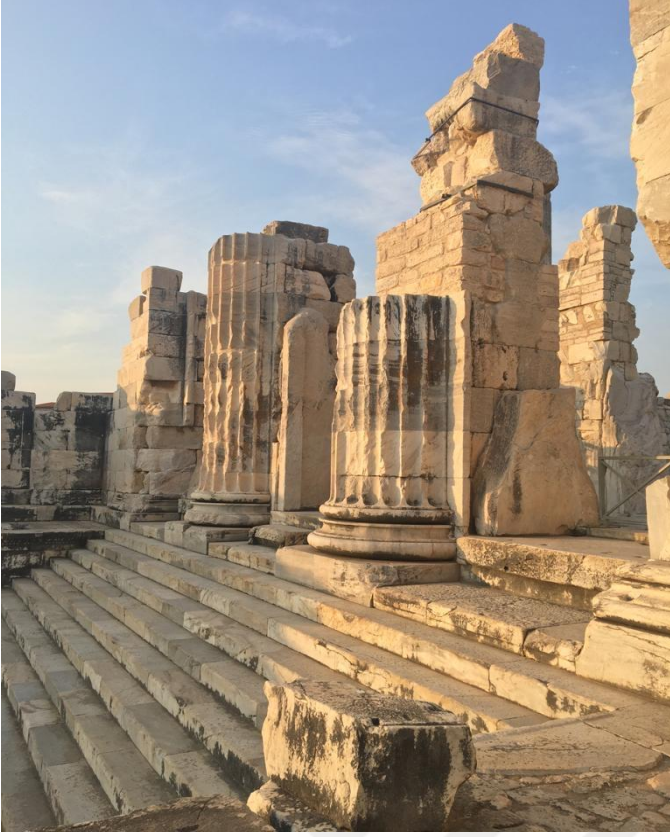
Resim-2: Tabakhane Çayı (R. Alkoç arşivi).

Resim-3: Dedekuyusu Höyüğü (R.Alkoç arşivi).

Resim-4: Aphrodisias Antik Kenti (R.Alkoç arşivi).

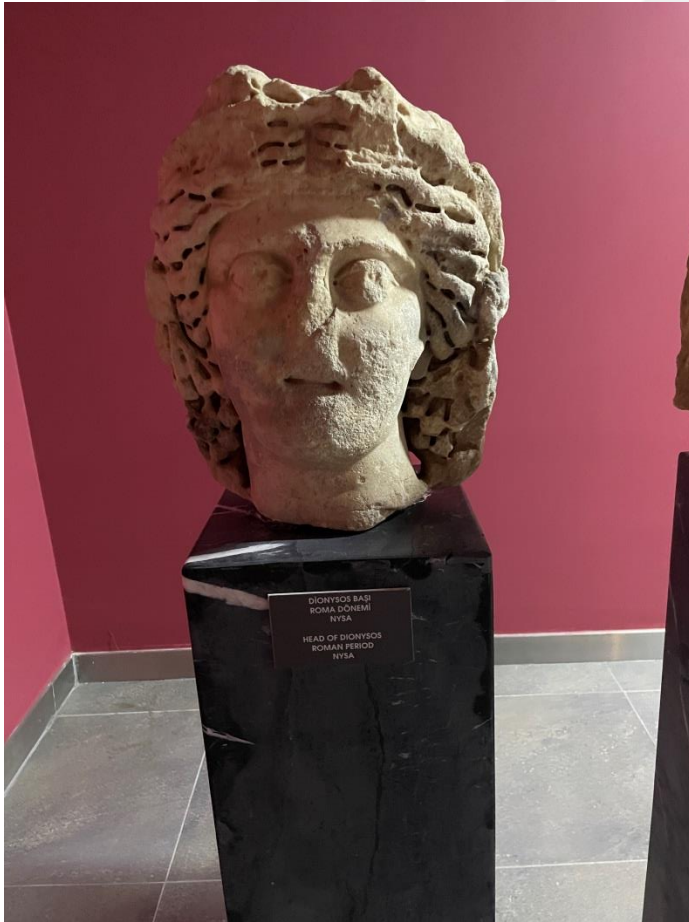
Resim-5: Didyma Antik Kenti (R. Alkoç arşivi).

Resim-6: Nysa Antik Kenti (R. Alkoç arşivi).

Resim-7: Terra Cotta Modeli (Aydın Arkeoloji Müzesi).

Resim-8: Dionysos Başı (Aydın Arkeoloji Müzesi).